



జీవిత చరిత్ర

మహర్షి దేవేంద్ర నాథ్ టాగోర్



సదాశివ సమారంభం



గురు దక్షిణామూర్తి



గురు వేదవ్యాస మహర్షి



గురు కౌశిక మహర్షి



గురు నారద మహర్షి



గురు వాల్మీకి మహర్షి



గురు శ్రీకృష్ణ

శంకరాచార్య మధ్యమాం



గురు దత్తాత్రేయ



గురు బాలాఢీ



గురు గోరమ బుద్ధ



గురు ఆదిశంకరాచార్య



గురు రామానుజాచార్యులు



గురు జ్ఞానేశ్వర్



గురు రవిదాస్



గురు కబీర్ దాస్



గురు చైతన్య మహా ప్రభువు



గురు నానక్



గురు రాఘవేంద్ర స్వామి



గురు పీఠలహ్మేంద్ర స్వామి



యోగి పరమహంస

అస్మదాచార్య పర్యంతం



గురు తైలింగ స్వామి



గురు లాహీరి మహాశయి



గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి



గురు వివేకానంద



గురు సాయి బాబా



గురు ఆరబింద్



గురు రమణ మహర్షి



గురు యోగానంద



గురు చక్రవర్తి ప్రభుపాద



గురు మళయాళస్వామి



గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి



గురు చంద్రకేశవర పరమారాధ్య

వందే గురుపరంపరాం...



నన్ను “నేను” తెలుసుకోవటానికి

నన్ను “నేను” మార్చుకోవటానికి

“నేను” గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంథాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంథాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంథాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకే దాదాపు 5000 పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా <http://www.new.dli.ernet.in>), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(<https://archive.org>), గూగుల్ వెబ్ సైట్(<https://www.google.co.in>), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(<http://www.microsoft.com>) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంథాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటి, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంథాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in> లేక <http://www.dli.ernet.in>
- 2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: <http://www.sairealattitudemanagement.org>
- 3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: <https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: <https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement>

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: <https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంథపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2030020024413

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంథముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

*** సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు ***

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc. X

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books Journals
Newspapers
Palm-Leaves (Manuscripts)

Title:

Author:

Year: to

Subject: Any Subject

Language:

Scanning Centre: Any Centre

[Presentations and Report](#)
[Statistics Report](#)
[Status Report](#)
[Feedback](#) | [Suggestions](#) |
[Problems](#) | [Missing links or](#)
[Books](#)

Click [here](#) for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

[Click Here to know More about DLI](#) ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
<ul style="list-style-type: none">Rashtrapati BhavanCMU-BooksSanskritTTD TirupathiKerala Sahitya Akademi	<ul style="list-style-type: none">INSA	<ul style="list-style-type: none">Times of IndiaIndian ExpressThe HinduDeccan HeraldEenaduVaartha	<ul style="list-style-type: none">Tamil Heritage FoundationAnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Author's Last Name

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Year

1850-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940	1941-1950	1951-
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-------

Subject

Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...
--------------	---------	-----------	-----------	-----	-------------	-----------	----------	----------------------

Language

Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu
----------	---------	---------	-------	---------	---------	-------	--------	------

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖



మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

మహర్షి డేవేంద్రనాథ తాకూరు చరిత్రము

శ్రీ డేవేంద్రనాథభట్టాచార్యుని
వంగభాష మాతృక ననుసరించి

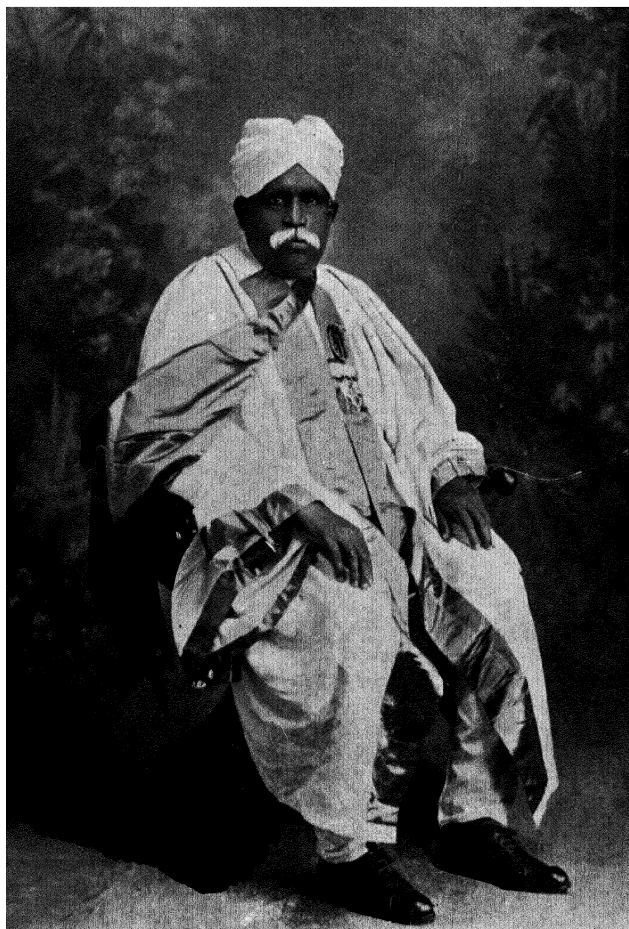
ఆ కు రా తి చ ల మ య్య

అంగ్రీకరించినది

*

శాంతి కుటీరము

* పితాపురము *



Brahmarshi
Dr. Sir. R. Venkata Ratnam Naidu Garu,
Kt., M. A., L. T., D. Litt., LL. D.

అంకితము

మహర్షి

తిరస్కరింపఁబడినవారిని మధురపచనములతో నోదార్చిరి. ఆ పన్నుల ననాపన్నులుగ నొనర్చిరి. నిరాశచేఁ గ్రుంగి కృశించిన వారి కాశావాణిని వినిపించిరి. దుఃఖదగ్ధులకు మధురవాక్కుల తో మహానందము నొనగూర్చిరి. చిన్నపెద్దలకు, ధనికదరిదుర్లకు, జ్ఞానులకు, అజ్ఞానులకు అందఱికిని నానందకస్వరూపులై విరాజిల్లిరి. మిత్రులనేమి, శత్రులనేమి, అనిష్టకారులనేమి, హింసాకరులనేమి, ఆత్మదూషకులనేమి, అందఱి నత్యంత సమాదరముతో నన్నేహముగాఁ దమ ప్రేమమయవక్షమునందద్దుకొనిరి.

మహర్షి యా కర్మ

అట్టి మహత్తర మయినట్టియు, బుణ్యతమ మయినట్టియు, అత్యంత పవిత్ర మయినట్టియు జీవితము సంపూర్ణముగ మూర్తీభవించినట్లు ప్రభవించి

బ్రహ్మర్షి యై

అంధ్రదేశమున కంతటికిని రత్నస్వరూపుడై, దేశక్షేమమునకు ను, మానవకల్యాణమునకును, మతవ్యాప్తికిని, దన జీవితము నంతను ధారపోయుచు నేటికిని నవనవోత్సాహముతో నిరంతర పరిశ్రమ గావించుచున్న

పరమపూజనీయులైన

శ్రీ వేంకటరత్నము నాయఁడుగారి పాదపద్మములపై బాలుర యుపయోగార్థము వికసిత మైన యీ చిన్ని పుష్పము శృద్ధాభక్తి పూర్వకముగా సమర్పింపఁబడినది.

ప్రార్థన

ఓ పరమాత్మా ! అజ్ఞానకృతములైనపాపమునుండి మమ్ములను
ముక్తులను జేసి, దురాలోచనమునుండి తొలఁగునట్లుచేసి, నీనియ
మితధర్మపాలనమునందు బ్రయత్నించు మమ్ములను యత్నశీలు
రనుగాఁ జేయుము. శ్రద్ధతోడను, బ్రీతితోడను, సర్వదా నీ
యపారమహిమలను నీవరమహంశస్వరూపములను జింతన చే
యుటయం దుఃస్సహాయుక్తులనుగాఁ జేయుము. అందువలనఁ
గ్రమముగా నీతోడి నిత్యసహవాసజనితమహానందము ననుభ
వించి మేము కృతార్థుల మగుదుముగాకి !

దేవేంద్రనాథతాకూరు



మహర్షి దేవేంద్రనాథ తాకూర్.

విజ్ఞప్తి

“Lives of great men all remind us
We can make our lives sublime.”

అని నుడివినటుల మన జీవితములను దిద్దుకొనుటకు మహాపురుషుల జీవితచరిత్రలు చదువుట యత్యంతావశ్యకము. అందును ముఖ్యముగా దేశకల్యాణార్థమై తమ జీవితములను ధారపోసి బహుకష్టముల పాలై, ధన్యులై తరించినవారి జీవితచరిత్రములు పనిత్రములును, ఆకర్షకములును, జ్ఞానోద్బోధకములును, ఉత్సాహోద్రేకములును, నవజీవనోద్దీపకములును—ఇట్టి మహానుభావుల చరిత్రలు చిన్ననాటినుండియుఁ జదువుచుండినచో బాలురు వాని నాదర్శములుగఁ గొని తమ జీవితముల సుత్తములులైన వానిగఁ జేసికొనఁగలరు. కావున నట్టి మహాపురుషుల జీవితచరిత్రల నొక్కటొకటిగ నాంధ్రలోకమున కర్పింపఁదలఁచి తొలుదొల్త శ్రీరాజా రామమోహనరాయలవారి జీవితమును బ్రచురించితిమి. ఇప్పుడు రెండవ కుసుమముగ మహర్షి దేవేంద్రనాథ ఠాకూరుగారి యద్భుతచరిత్రమును ఆంధ్ర యునతీయువక బాలబాలికలచేతుల కందించుచున్నాము. దీని నెల్లరును జదివి మాయుద్యమమును ప్రోత్సహింతురు గాత !

ఆకురాతి చలమయ్య

విషయసూచిక

	పేజీ
ప్రథమ ప్రకరణము—పరిచయము	1
ద్వితీయ ప్రకరణము—స్థితిగతులు	8
తృతీయ ప్రకరణము—జన్మము	16
చతుర్థ ప్రకరణము—దేవేంద్రనాథుఁడు, శైశవము	28
పంచమ ప్రకరణము—స్వభావము	32
షష్ఠ ప్రకరణము—‘తత్త్వబోధినీపథ’	41
సప్తమ ప్రకరణము—సంసారము	49
అష్టమ ప్రకరణము—కర్మక్షేత్రము	54
నవమ ప్రకరణము—సాధన	64
దశమ ప్రకరణము—మహర్షి	71
ఏకాదశ ప్రకరణము—శాంతినికేతనము	79

మహర్షి దేవేంద్రనాథ తాకూరు

ప్రథమ ప్రకరణము

పరిచయము

చీకటి వెలుగు లొకచోట నుండఁ జాలవు, అట్లే లక్ష్మీ సరస్వతు లెప్పుడు నొకచో వసింపఁ జాలరు. ఈ యిరువురు దేవతలకుఁ జిరకాలమునుండి పరస్పర వివాదము లేర్పడి యుండుటచే వీరిద్దఱు నొకచో సమావేశమై యొకగ్రహమం దుండఁజాలరని యందఱకును దెలిసిన విషయమే.

ఆ విషయము నసత్యమని తోసివేయఁ జనదు. కారణ మేమన, నెవ్వనిపై లక్ష్మీకటాక్ష మెంత యధికముగ నుండునో, యతఁడు సరస్వతీకటాక్షముననుండి యంతయధికముగ వంచితూఁడగుచుండు నని దాదాపుగా నందఱకును దెలిసిన విషయమే. బీదలబిడ్డలకు విద్యార్జనయం దెంతటి గాఢానురాగ ముండునో ధనికులబిడ్డ కల్గుండుట కానరాదు. బీదలబిడ్డ లెన్ని కష్టముల నైన నోర్చి విద్య గడింప నెల్లప్పుడు నాతురతగలవారై యుండురు. గొప్పవారిబిడ్డ లట్లు శ్రమపడి, విద్యగడింప నిచ్చగింపరు. బీదలబిడ్డ లెంతటికష్టముల నైన నోర్చి చదువను, వ్రాయను

నేర్వ నెల్లపుడును బాటుపడుదురు. ధనికులబిడ్డ లట్లు కష్టించి పాటుపడఁజాలరు.

కాని లక్ష్మీదేవికిఁ బ్రేమపాత్రులైన పుత్రులై, కోట్లకుఁ బడ గల నెత్తినవారి గృహమున జన్మించి, శైశవకాలమునుండియు సమస్త సుఖములతోడను, భోగవిలాసములతోడను నర్థిలుచుండి యు, దీనుల బిడ్డలవలెను, దుఃఖార్తుల బిడ్డలవలెను, సకలవిధము లగు క్లేశములను బొంది నిరంతర పరిశ్రమ మొనర్చి, కఠోరసాధ ననుజేసి సరస్వతీదేవి నారాధించుచుండువా రామేశ్వరముండి వంచితులుగారు; దానికిఁ దార్కాణములు పెక్కులు గలవు. అట్టివారి గృహములం దెల్ల లక్ష్మీసరస్వతు లిద్దఱును జరకాల మునుండియుఁ గల తమ వివాదములను మఱచి యక్కసెల్లెండ వలె నొక్కచో వసింప నారంభింతురు. కఠోర మగు సాధనను చేసి యీ యిరువురు దేవతల వివాదములను దీర్చి తమ గృహ ములకు రావించి యీ యిద్దఱును బంధించి యుంచగలిగినవారే నిజముగ నీలోకమున మహాపురుషులు—వారే యీ ప్రపంచ మున యధార్థముగ మహాపుణ్యపురుషులు; నిత్యమును బ్రాతః కాలమున లేచినతోడనే స్మరింపదగినవారలు వారే. అట్లునుట కేమాత్రమును సందేహములేదు.

కలకత్తాలోని జోరాసంకోయందుఁ గల తాకూర్ వంశ ఖిట్టి మహాపురుషుల వంశ మని బహుకాలమునుండియు దేశ దేశాంతరములఁ బ్రయాణిని వహించివది. ఈ మహావంశమునం

దుడ్చుచున్న వారి కఠోరసాధనబలముచే లక్ష్మీ సరస్వతు లిద్దఱును దమ వివాదముల నెల్ల ముఱచి బహుకాలమునుండి యొక్కెడనే కలిసి వసించుచున్నారు. దీనికి దార్కాణము నేటివఱకు సత్యజ్ఞప్రముగఁ బ్రకాశించు చున్నది.

ఈ లోకమునందలి కోట్లకొలది ప్రజలు సర్వసామాన్యముగ నిద్రాహారములతోడను, లీలావిలాసభేలలతోడను, భోగలాలసతలతోడను, సరససల్లాపములతోడను, ధనార్జనపరతమొదలగు వానితోడను గాలము గడుపుచుందురు. కాని యీ పురాతన నియమముల బద్ధులయ్యుఁ గొందఱు నిరంతరపరిశ్రమచే, కఠోరసాధనచే నేదేని యొక విశేషగుణమును సాధించి యభ్యసింప నమర్థులై తమదేశమునకును, బ్రజలకును, సంఘమునకును, నానావిధములగు నుపకారములను జేయుచుందురు. అట్టివారల నామము లీ విశ్వచరిత్రయందు శాశ్వతక్తిరిని గడించును. వారు ప్రజలచే దేవతలుగఁ బూజింపఁబడుచుందురు. అట్టివారి యాదర్శముల నెదుట నుంచుకొని, వారలు చూపిన మార్గములయందు వారివలె నడువఁగలిగినచో నెట్టివారైనను శక్తిశాల్మలై జగత్తునం దమర నామము, నక్షయక్తిరిని గడింతురనుట కేమాత్రమును సందియము లేదు.

మనుజున కసాధ్యమయిన దేది? గాఢ మగు నిచ్చను, పట్టుదలను, గలిగి వానితోడ రేయుంబవల్లు యావచ్చక్తిని వినియోగించి పరిశ్రమఁ జేయఁగలిగినయెడల నందఱు నన్ని కార్య

ములను నెఱవేర్చగలరు. మనుజునివలనఁ గాఁజాలని కార్య మొకటియు లేదు. కాని ముందుగనే భయపడి యనంభవ మని తలంచి ప్రయత్నమునైనఁ బరిశ్రమనైనఁ గావించక వెనుకడుగు వేసినయెడల మిక్కిలి సులభమగు కార్యమునైనను నెఱవేర్చ నసమర్థుల మయ్యెదము. నిరంతరమును గృషిచేయువారలకును మనశ్శరీరముల నొక్కటిచేసి, యెడతెగక యత్సంతము ప్రయత్నమును, బరిశ్రమను జేయువారలకును బరమేశ్వరుఁడు స్వయముగ సదా తోడ్పడుచుండును. ఒకసారి సఫలము గాకున్నను రెండుసారులు గాకున్నను నిరాశనందక మగల మరలఁ బ్రయత్నమును జేయుచున్నచో దుదకు నిశ్చయముగ జయము నంద నగును. కాని యొకటిరెండుమాఱులు ప్రయత్నము చేసియు విఫలమనోరథుఁడై పట్టుదల వీడినఁగాని, యనంభవమని యెంచి ప్రయత్నమును, బరిశ్రమను జేయక విచారించుచుఁ గూర్చున్నఁగాని యట్టివానికి భగవానుఁ డెల్లపుడును దూరముగనే నిలుచును. వాఁ డెట్టిమహాకార్యమునేని, యించుకంతయుఁ దన జీవితమున నెఱవేర్చ సమర్థుఁడు గాఁ జాలకుండును.

ప్రపంచమునం దెవ్వరును బుట్టినప్పుడే గొప్పవారుగా జన్మింపరు. అందఱును దమ తమ ప్రయత్నములచేతను, సాధనముల చేతను, సంకల్పములచేతను, నిమ్నస్థితినుండి యున్నతస్థితికి బోవలసియుండురు. మిగుల దీనులును దరిద్రులు నగువారి గృహములందు జన్మించి యెల్లవారి పాదములయొక్క ధూళియందు నడఁగి

మడఁగి యుండియు, నందఁడెందఱు కేవలము తమ స్వప్రయత్నములచేతను, స్వశక్తిచేతను, స్వావలంబిత సాధనప్రణాళీప్రభావముచేతను, దుదకు లోకమునందు దేవతల్యులును, బూజనీయులును, భక్తిభాజనులును గాఁగలిగినవారలు లేరు ? వారల యాదృష్టాంతములు నేటిదనుక దేశచరిత్రయందు నక్షత్రముల భాతి జాబ్యల్యములుగా విరాజిల్లుచున్నవి. గొప్పతనము సంపాదించుపనివారగుట తమ తమ చేతులయందే యున్నది. సాధనముఁ జేయఁగలిగినవారందఱు నట్లు కాఁగలరు. కాని కేవలము కోరిక గలిగి భగవానునిపై భారము వైచి తా నెట్టి పరిశ్రమమును జేయక మిన్నకున్నయెడల మనుజుఁ డెట్టి సాఫల్యము నొందఁజాలఁడు అలసులు, విలాసప్రియులు, కాపురుషులు, భగవానునిపై నేరము మోఁపి, తమ యదృష్టముపై నాధారపడి నిర్జీవులవలెఁ బడియుందురు. ఇట్టి మనుజులు తమ జీవితమందెప్పుడు నెట్టి యానందమును బొందఁ జాలరు. కాని యత్నశీలురు, సాహసము గలవారు, నోర్మితోఁ బరిశ్రమచేయువారును, తమ శక్తిపై నాధారపడియుండి తమ యదృష్టమును నిర్మించుకొనుచుఁ బరిణామమున గొప్పవారై పరమసుఖసంపన్నులగుదురు. జగత్తునందు సదాపూజ్యులను గాంచుచుందురు.

* జోరాసంగోతాకూరువంశము గూడ నీ విధమున బహుకాలమునుండి లోకమునందుఁ బూజ్యుల నొందుచున్నది. మిక్కిలి

* కలకత్తాలో ఆఫ్ఫర్ చిట్ ఫూర్ శోడ్డునందుఁగల ఒక భాగము ఇది.

గొప్పగృహములలో జన్మించియు, సమస్త ధనైశ్వర్యములను బొందియు నావంశీయులు వానిని నిలుపుకొనఁజాలక యత్యల్ప కాలమునందే వాని నన్నిటిని బోగొట్టికొని వంశపుషేరుచుగూడఁ దుడిచివైచి నిరుపేదలును, బేరైన లేనివారు నగుచుండుట మన మనేకస్థలములఁ గాంచుచున్నాము. ఎట్టి కఠోరపరిశ్రమమును తేసి పూర్వపురుషులు బేరు ప్రఖ్యాతులను మహైశ్వర్యములను గడించి గతించిరో వారి వంగడమునఁ దరువాతివారు నట్టి కఠోరసాధనమును జేయుటచేతనే వాని నన్నింటిని బ్రతికించి యుంచ వలయును. అట్లు కానిచోఁ గష్టార్జితసాధనఫలము నిం కొక రను భవింపలేదు. ఎవరి యార్జనము వారితోడనే యంతరించిపోవును. ఎవరి వంశజులు వారి పూర్వుపురుషుల కీర్తి కలాపములను జెడకుండ నుంచెఁగలరో వారే యిజ్జగంబున ధన్యులయి యుండుదురు.

తాకూరు వంశపువారు నీవిధమునఁ దమ వంశనామమును, ధన్యమొనర్చి, ధన్యులయిన మహాపురుషులు. వీరల పూర్వ పురుషు లే ధనైశ్వర్యములను గీర్తి నిందుంది గతించిరో వీరు వాని నన్నిటిని జెడకుండ నిలిపిరి. అంతటితోఁ దృప్తులై యుండక తమ యెడలేగని ప్రయత్నములచేతను, బరిశ్రమచేతను, కఠోరపరిశ్రమముచేతను వాని నన్నిటిని నసంతములుగ నభివృద్ధి చేసి దేశదేశములందును మహాకీర్తిని గడించి రక్షించుచున్నారు.

ఈ వంశమునందలి పురుషులుమాత్రమే యీ కార్యమును నెఱవేర్చుచున్నారనరాదు. స్త్రీలుగూడఁ బురుషులతోపాటు

సమానముగఁ బరిశ్రమము గావించి యామహాకరోరకార్యమును సాధించుచున్నారు. కావుననే యీవంశపు పేరుప్రతిష్ఠలు నేడు దేశదేశములం దెల్లడ వ్యాపించినవి. వర్తమానకాలమున నీదేశమందేమి మతేదేశమునం దేమి వీరి వంశనామమును వినని వారెవరు నుండరు. కవిసమ్రాట్టగు రవీంద్రుఁడేమి, ద్విజేంద్రనాథ తాకూరేమి, సత్యేంద్రనాథ తాకూరేమి, వీరందఱును, జిరకాలము వర్ధింపఁదగినవారును, బూజింపఁదగినవారు నగు స్వర్ణకుమారీదేవి, సరళాదేవి, మొదలగు మహిళామణులేమి యీమహావంశముయొక్క ప్రతిభ నినుమడింపఁజేసినవారే.

ఈ వంశీయులైన స్వర్గీయ ద్వారకానాథ తాకూరుగారు “ప్రిన్స్” అను ప్రఖ్యాతనామమును బొందినంతనే వంగదేశమెల్లఁ గాంతిమంత మయ్యెను. ఆయనకుఁ బూర్వమీమహాసన్మానయుక్త మగు పేరిక నెవ్వరును బొందియుండలేదు.

ఈస్వర్గీయ ప్రిన్స్ ద్వారకానాథ తాకూరుగారి క్యేవలపుత్పత్తిలేమన మహాపురుషులగు మహర్షి దేవేంద్రనాథతాకూరుగారు.

ద్వితీయ ప్రకరణము

పరిస్థితులు

చిరకాలమునకుఁ బూర్వపు మాట గాదు. ఆంగ్లేయుల పరిపాలనమునకు వచ్చియున్న నాటిదినములలో మనదేశ మిప్పటి యాయాన్నత్యస్థితిని జెందియుండ లేదు. నలువైపుల నిన్ని బడులు, ఇన్ని కళాశాలలు, ఇన్ని గ్రంథాలయములు, ఇన్ని సభానమితులు, ఇన్ని పఠనాగారములు, మొదలగునవి లేకుండెను. ఇప్పటివలె దేశమునం దింతమంది యున్నతవిద్య నేర్చుకొనుట కవకాశము కూడ లేకుండెడిది. అప్పు డెంతయో కష్టముతోఁ బరిశ్రమ కోర్చి, వీడని గాటచు గు పట్టుదలతో నున్నతవిద్య నేర్చుకొనవలసి యుండెడిది. కావున నావిధమున విద్య గడించినవారు నేటికన్న మిన్నగ నన్నివిధముల నున్నతవిద్యను బొంది సంఘమునందలి సామాన్య మానవకోటికన్న సత్వంతోన్నతస్థానమును బొందుదు రన్న సందేహ మేమి?

కేవలము సంతియే కాదు. అదినములలో నిట్టి యున్నతవిద్య గడించువా రే యొకరిద్దఱో యుండిన సట్టివారియొక్కయు, దేశముయొక్కయు, సంఘముయొక్కయు నొన్నత్యమునకై దేశీయ లెల్లర నేత్రములుఁ గేంద్రీకృతము లగుచుండెడివి. కావున నా పండితవరేణ్యు లిప్పటివారివలె స్వార్థపరులై కూర్చుండి

యుండెడివారు గారు. పరోపకారమునకై, దేశోన్నతికై, యహారాత్రములు యావచ్ఛక్తిని వినియోగించి బహుపరిశ్రమము గావించి యందఱ కృతజ్ఞతకును బాత్రు లయ్యెడివారు. మఱియు దేశదేశాంతరములలో మహాపురుషు లను నమరనామమును, నక్షయకీర్తిని గడించెడివారు. స్వర్గీయ విద్యాసాగరుఁడు, రాజారామమోహనరాయలు, మధుసూదనుఁడు, కేశచంద్రసేను, బంకించంద్రుఁడు, కృష్ణదాసు, రమేశచంద్రుఁడు మొదలగు నీదేశపు మహాపురుషు లందఱు దానికిఁ దార్కాణములై యున్నారు. వర్తమానకాలమున దేశ మింతటి యాన్నత్యమును జెందుటకుఁ గారణము ప్రాతఃకాలముననే స్మరించుకొనఁదగిన యామహాపురుషు లందఱ కతోరసాధనబలమే యని చెప్పవలసియున్నది. ముస్కందుగూడ మన మామహానుభావు లందఱి యాదర్శముల సమక్షమునం గుంచుకొని వారలు చూపిన మార్గములలో నడచినకొలది మనకును మనదేశమునకును దినదినము నధికతరాన్నత్యము చేకూరు ననుట కేమాత్రమును నందియము లేదు.

నది పొంగి వఱదవారి యొడ్ల నొరసి గండ్లువడి వలుతెన్నులఁ బాటి ప్రవహించునపు డాప్రవాహము దేశముల గ్రామములఁ, బ్రాంతముల, మార్గముల నన్నిటిని ముంచి యేకమట్టము చేయును. అందలి ప్రాంత వెన్నియో కొట్టుకొనిపోవును. ఒక దేశమునం దొక నూతనవిషయము ప్రవాహమువలెఁ బొంగి ప్రవహించునపు డాప్రవాహముయొక్క యుద్వేగముచేతఁ జిన్న

పెద్ద యనక దేశీయుల సందఱను ముంచివేయును. ఆకాలమున నట్లే యీమనదేశమునం దాంగ్లవిద్యాసృవంతి తరంగములతోఁ బొంగి పొరలి ప్రబలవేగమునఁ బ్రవహింప నారంభించెను.

ఎపు డే దేశమున నే జాతివాఁడు రా జగునో యపు డాదేశమున నతని భాషయే సువ్యాప్త మగును. ఆభాషయందే యెక్కువగఁ బనులు జరుగుచుండును. కావున దేశీయు లెవ రెంతగ నాభాష నేర్చుకొనఁగలరో యంతటి యున్నతోద్యోగములను బొంది యెక్కువ ధన మార్జించి దేశమునం దెక్కుడు గౌరవార్హు లగుచుందురు ?

ఇంగ్లీషువారి పరిపాలనకుఁ బూర్వము మహమ్మదీయుల పరిపాలనయందు ఫార్సీ, ఉర్దూ మొదలగు భాషలే ప్రబలములై యుండెను. అప్పటివా రాభాషల నన్నిటిని గ్రహముగా నేర్చుకొని యుత్తమజ్ఞానమును బొందెడివారు. కాని యాంగ్లేయు లీదేశమున రాజ్యమును స్థాపించినప్పటినుండియు నాంగ్లేయభాష యీదేశమునందు వ్యాపింప నారంభించెను. ఆఫీసులలోఁ గోర్టులలోఁ బను లన్నియు నాంగ్లమున జరుగుచుండెను. అపు డింగ్లీషుభాష నేర్చుకొనుట యత్యంతావశ్యక మయ్యెను. ఈదేశీయు లాంగ్లవిద్య నేర్చుకొనఁ బ్రోత్సహింపఁబడిరి.

కాని యీదేశమునం దపు డింగ్లీషు నేర్చుకొను మార్గమేమి? ఇంగ్లీషు నేర్చుకొనుట కపుడు విద్యాలయములు లేవు. అంగ్లేయు లాలోపమును దీర్చుటకై యీదేశమునందు విద్యాలయ

ములు స్థాపించిరి. ఆకార్యమును మొదట నెఱవేర్చిన దెవరు? ఇంగ్లీషు ఫాదరీలే యాలోతును దీర్చి యీదేశమున మిషనరీ స్కూళ్లు స్థాపింప మొదలిడిరి. దేశీయులును వారి దయకుఁ బాత్రులై యావిద్యాలయములలో నాంగ్లేయవిద్య నేర్చుకొన సమకట్టిరి. చూచుచుండఁగనే మిషనరీ విద్యాలయము లన్నియు విద్యార్థులతో నిండిపోయెను.

దీనివలన నాంగ్లేయభాష నేర్చుకొనుట కవకాశ మేర్పడె ననుట నిజమే. కాని యింకొక విషయమున నొక గొప్ప యన ర్థమును గలిగెను. ఆ మిషనరీవిద్యాలయములలో విద్య నేర్చు కొనుచున్న సమయమున విద్యార్థుల బుద్ధిగతులు వికృతాకార ములఁ దాల్చుజూచ్చెను. హిందూధర్మముపై నభిలాష యడు గంటెను. స్వభావచరిత్రలు వినాశ మొందుచుండెను. గురుజను లపై శ్రద్ధాభక్తు లడుగంటెను. ఈశ్వరభక్తి నన్నగిల్లెను. సదా చారములపై నేవగింపు జనించెను. క్రమముగ ననేకులు క్రైస్త వమతము నవలంబించిరి. అనేకులు ప్రత్యక్షముగ క్రైస్తవధర్మ మును స్వీకరింపకున్నను లోలోపల హిందూధర్మముపై నేహ్య భావమును గనఁబఱచుచుండిరి. దేశీయు లాంగ్లవిద్య నేర్చుకొని యన్నివిధముల నొన్నత్యమును బొందుచున్నకొలఁది హిందూ సంఘమునం దొక ఘోరతరాందోళనమును, కఠినసాంఘిక నిర్బంధము నారంభ మాయెను.

అనంతర మీదేశమున నున్నతవిద్య నేర్పుటకు హిందూ

కాలేజీ స్థాపించబడినపు డింత నీయాందోళనము, ఈసాంఘిక నిర్బంధము తగ్గిపోవచ్చునని యందఱకు నాశ జనించెను. ఈ కాలేజీయందు విద్యార్జనముతోపాటు నీతిధర్మవిషయములఁగూడ శిక్షఁ బొంది యందఱును మరల హిందూధర్మముపై భక్తిగల వారయ్యెద రనియు, బూర్వమువలె వధర్మ సంపన్నులయ్యెద రనియుఁ దలంపఁజొచ్చిరి. కాని యది భిన్నముగఁ బరిణమించి నది. విద్యావిషయమున హిందూకాలేజీ విద్యార్థులు దినదినము నొన్నత్యమును బొందుచున్నను, సనేకులు నానావిషయములఁ బండితులై దేశభివృద్ధికిఁ దగినవారగుచున్నను వారల మానసిక స్థితిగతు లొకించుకయు మాటకుండెను. అనేకులు హిందువులును గాక క్రైస్తవులును గాక నాస్తికు లగుచుండిరి.

సకల మతములందలి శాస్త్రముల నియమములును, సమముగ నుదారము లయినవే, యున్నతము లయినవే, మహత్తరము లయినవే. కావున నెవ రేధర్మము నవలంబించినను, నాయాధర్మ మతముల ననుసరించి న్యాయపరాయణులుగను, గర్తవ్య నిష్ఠులుగను, దయాళురుగను, నున్నత చరిత్ర సంపన్నులుగను, నుదారభావోపేతులుగను నుండి సంసారమున జీవయాత్రను నిర్వర్తించుకొనుచు లోకమునకు బహువిధముల హితములఁ గూర్చు వచ్చును. అట్లు గావింపకున్నను వారు తమ తమ ధర్మచర్యల నిమగ్నులై యుండిన దేశమునకుఁగాని, లోకమునకుఁగాని యెట్టి యనిష్టమును సంభవింపదు. కాని యెట్టి ధర్మము ననుస

రింపనివారు నెట్టి ధర్మశాసనములకును బద్ధులై యుండనివారు ధర్మహీనులును, నాస్తికులు నై యుండుటయేగాక, దేశమున కెవ్వరు నెట్టికల్యాణమును జేకూర్పజాలరు. అట్టివారిచే విపరీత ఫలమే ఫలించుచుండును. వారలచే దేశమునకును బ్రజలకును సంభవించు ననిష్ట మనివార్యమై యుండుననుట కేమాత్రమును సందియము లేదు.

కావున హిందూకాలేజీయం చున్నత విద్యను బొందియు దేశమునందలి యువకు లనేకులు నాస్తికులై భయంకర దుశ్చ రితు) లైపోవుచున్నపుడు దేశీయుల మనస్సులలో నొక తీవ్ర) తరభయ ముగయించెను. దారుణములగు సంఘవిప్లవసూచన లారంభమయ్యెను. అందఱును మిక్కిలి భీతిఁ జెంది తన్నివార ణోపాయముల నారయ మొనరిడిరి.

కాని భగవానుని విధానము లతి విచిత్రములు. మనుజుని యభ్యుదయమునకు, నొన్నత్యమునకు నేయే యుపకరణ సామగ్రి మిక్కిలి యావశ్యక మగుచుండెనో దానిని తనంతటఁ దానే మన కాలఁ డొందించుచుండును. హిందూధర్మము మహా సంకటావస్థయం దున్నపుడు, దేశము దారుణస్థితియం దున్నపు డా నాస్తికతాప్రవాహమును మరల్చ నుద్దేశించి యాతఁ డొక మహాశక్తి నంపన్నుఁ డగు మహాపురుషుని బంపెను. ఈ మహా పురుషుడే స్వర్గీయ రాజా రామమోహనరాయలు. *

* శ్రీరాజర్షి రామమోహనరాయల చరిత్ర తెలుఁగులో నాపద్ధమన్నది. వెల రు 0.8-0.

అంగ్లేయ విద్యతో పాటి దేశమునం దొక ధర్మనిష్ఠ వ మారం భమగు నని రామమోహనరాయలు ముస్ముందుగనే గ్రహించి నిద్రాముద్రితమై యుండిన పాశీన వైదిక ధర్మమును బున రుద్ధించి దాని ప్రభావమున దేశమునందలి ధర్మనిష్ఠనమును నివారింపజేయ మొనరించెను. కాని వారు ప్రచారము చేసిన యా బ్రాహ్మధర్మము శుద్ధమగు వేదాంత ధర్మానుసారముగఁ బ్రచారిత మగు యుండుటచే సర్వసాధారణ ప్రజల కత్యంత కఠినముగ నుండెను. కావున వారి నిజాభిప్రాయములను గ్రహిం పలేకయు, నాతఁడు ప్రచారముసేసిన బ్రాహ్మధర్మమునఁ బ్రవేశింపలేకయు, నప్పటి హిందూ సంఘము రామమోహనుఁడు ధర్మద్రోహి యనియు, సంఘద్రోహి యనియుఁ దలంచి యా మహాపురుషు నట్లు తూలనాడఁ జొచ్చెను. కావున రామమో హనుని కాలమున నాతని కార్యము ఫలమును బొందఁజాలక పోయెను. కాని యాతని యాకార్యదీక్షయే యనంతరము ఫలించి దేశమును ఘోరతిర ధర్మనిష్ఠవమునుండి రక్షించెను. పిమ్మట నేటి దనుక ననేకవిధముల దేశము నుద్ధరించుచున్న దనుట కేమాత్రమును సందియము లేదు.

జోరాసంఖో తాకూరువంశపు నామమును సార్థకపఱుచుటచే ధన్యు లగు ప్రిన్సు ద్వారకనాథ తాకూరుగారికి శ్రీ రామ మోహనరాయలవారికిని సత్యంత సమీప బంధుత్వ ముండెను. ప్రిన్స్ ద్వారకనాథుఁడు తన స్నేహితుని హృదయమును

జూడఁగలిగెను. ఆయనయొక్క మహోదారాంతఃకరణమును గ్రహింపఁగలిగెను. కావున నాతఁడు రామమోహనుని నైపున కత్యంతము నాకర్షించఁబడి స్నేహితునిపైఁ బరమశ్రద్ధాభక్తులఁ గూపెడివాఁడు.

రామమోహనుని గుణగణము లనేకములు. ఆయన మహా పండితుఁడు, సర్వశాస్త్ర విశారదుఁడు. అతఁడు మహా వక్త, పరదుఃఖికాతరుఁడు, సాహససంపన్నుఁడు, తేజస్వి, శ్రమ శాలి. కాని సుగుణముల కాధారస్వరూపి యయ్య నాతఁ డా కాలపు గొప్పగొప్పవారిదృష్టికి దూరుడై యుండెను. క్రైస్తవ ధర్మస్వీకరణ మనెడి యీ ప్రామాణ్యమునుండి యువకులను రక్షింపఁ గలకత్తాయందు హిందూ కాలేజీ ప్రతిష్ఠింపఁ బడినపు డా కాలేజీలో సాధారణవిద్యతోపాటు నీతి ధర్మనిషయముల శిక్షనుగూడఁ గలుపనలె ననియు నట్లైన యువకుల బుద్ధిగతులు, ధర్మము వైపునకు మరలు ననియు హిందూసంఘ ముద్ధరింపఁ బడు ననియు, నా కాలేజీ యధికారు లుద్దేశించిరి.

కాని, గార్యమునం దది విపరీత మయ్యెను. ఇంతకుఁ బూర్వమే మహాత్ముఁ డగు రామమోహనుఁడు బ్రాహ్మధర్మమును బ్రచారము నేయ మొనరించెను. కావున నందఱు నాయనపైఁ గోపగిందిరి. ఆయనను ఘోరతరవిద్రోహి యని తలంచిరి. అట్లెంచియే హిందూకాలేజీ యధికారులు రామమోహనుని దమ సంఘమునుండియు, సంబంధమునుండియు దూరముగ నుంచి

తమ యిష్టానుసారముగఁ గాలేజిని నడపఁజూచిరి. కాని తత్ఫలితము విపరీతముగఁ బరిణమించెను. యువకులు హిందువులును గాక క్రైస్తవులునుగాక యుండిరి. దీనిని గాంచి రామమోహనుఁడు సాధారణవిద్యయు, ధర్మవిద్యయును గఱపుటకు దేశమునం దచ్చటచ్చట నిజవ్యయముతో విద్యాలయములను స్థాపించెను.

తృ తీ య ప్ర క రణ ము

జన్మము

క్రొకమున వెలుతురుఁ జీకటియు రెండు నుండును. చెడు వస్తువుల నల్లువైపుల విచ్చలవిడిగ వెదచల్లినపుడు వానిలో వెదకి చూచినయెడల మంచివస్తువులు కూడ దొరకవచ్చును.

రామమోహనునకు నల్లువైపులఁ బ్రబలశత్రువు లున్నను ఆయనను ధర్మద్రోహి యని దేశీయు లసహ్యతతో, నవజ్ఞతతో, నవమానపఱచుచున్నను, నాయన కాంతరంగిక స్నేహితుల కభావము లేకుండెను. ఇట్టి స్నేహితుల ప్రోత్సాహమును, సానుభూతిని బొంది తన గంతవ్యమార్గమున దినదినమును ముందునకుఁ బోఁజూచెను. వీరిలో ప్రిన్సిపాల్ కారానాథతాకూరే రామమోహనునకుఁ బ్రధానసహాయుఁడు.

రామమోహనుడే యథార్థమహాపురుషుఁ డనియు, దేశక్షేమమునకును, లోకకల్యాణమునకు నాయనమనస్సు పరితపించినటుల నిం కెవ్వరిమనస్సును బరితపించుట లేదనియు ద్వారకానాథుఁడు గ్రహింపఁ గలిగెను. దేశముయొక్క భావిస్థితిని గుఱించి యాతఁడు వ్యాకులతఁ జెందినటుల నిం కెవ్వరునుఁ జెందలేరె. ఆభావిస్థితియందలి యనిష్టముల నన్నిటిని నివారింప రామమోహనుఁడు నిర్విచారముగ స్వార్థరహితుఁడై తన సర్వస్వమును సంపూర్ణముగ సర్పింప బద్ధకంకితుఁడై యుండెను. ఇట్లెవ్వరునుఁ జేయఁగలిగి యుండలేదు. చేయఁజాలను లేరు.

అందుచే నాయన రామమోహను నత్యంత శ్రద్ధాభక్తులతోడను, ప్రగాఢప్రేమతోడను జూచుచుండెను. ఆయన చేయు ప్రితికార్యమునకుఁ జేయూఁతయై నిలుచుచుండెను. మఱియు నాయన యాధర్మములనే మనసునందుంచుకొని, యాయన చూపిన మార్గమందే తానును నడచి, తన పరివారమునుగూడ నడపి యుత్కృష్టదృష్టాంతమును గనఁబఱచిరి.

రామమోహనుని యిచ్చానుసారముగా ద్వారకానాథుఁడు తన జోరాసంకోయందుఁ గల మహావిశాలభవనమునం దొక భాగమున రాయలవారు ప్రచారమొనర్చుచున్న బ్రాహ్మధర్మమునకుఁ బ్రప్రధమమున నొకమందిరమును బ్రతిష్ఠించెను. దీనిపేరే “ఆది బ్రాహ్మనమాజము.”

ఆ యాదిబ్రాహ్మనమాజమందిరమునందే శాశ్వతసారిచేఁ

బ్రచార మొనర్పఁబడిన ధర్మము ననుసరించి సకల క్రియాకలాపములు ననుష్ఠింపఁబడుచుండెను. పూజాప్రార్థనలు, ధర్మచర్యము మొదలగున వన్నియు జరుగుచుండెను. పిన్స్ ద్వారకానాథుఁడు, స్వయముగ నియమముననుసరించి యచ్చటికేతెంచుచుండెను. తన పరివారమువా రందఱి సందుఁ బొల్లొనునటులఁ జేయుచుండెను. ఈవిధముగ సప్పటినుండియు జోరాసంగో తాకూరువంశము, రామమోహన ప్రచారితిధర్మమును స్వీకరించి “బ్రాహ్మధర్మావలంబు”లని మిక్కిలి ఖ్యాతిఁపడసిరి. నాటినుండి నేటివఱకును తాకూరువంశము వారందఱు నట్టిబ్రాహ్మధర్మావలంబులనియే ప్రసిద్ధిఁ బడసి యున్నారు.

కాని యీవిధమున బ్రాహ్మధర్మమును స్వీకరించి పిన్స్ ద్వారకానాథుఁ డంతటితో మాత్రము నిలిచియుండలేదు. తన వంశముసందలి స్త్రీలేమి, పురుషులేమి, యందఱు నన్నివిధముల నున్నతవిద్యలయం దారిజేరి యందఱకు నాదర్శప్రాయు లై యుండుటకును దేశమునకును, దేశీయులకు ననేకప్రకారముల నుపకారము నున్నతిని గలిగించుటకును నలయు మార్గముల నారయ సమకట్టెను.

రామమోహనుఁడు సర్వశాస్త్రవిశారదుఁ డగు మహావంశి తుఁడు. శాస్త్రవాదములయందును, విద్యాచర్యలయందును, నూతనవిషయములను గ్రహించుటయందు నాయన యత్యంతాసక్తి గలిగియుండెడివారు. ఎల్లపుడు నావిషయములందే నిమ

గ్నులై యుండెడివారు. కనుక నాయనకుఁ బరమన్నేహితులైన పిన్న ద్వారకానాథుని కటుంబమువారును వానికిఁ బరిచితులై కాకుందురు?

తాకూరు వంశమువారుగూడ రామమోహనునివలెనే శాస్త్ర ప్రసంగములయందును, విద్యాపరిశీలమునందును, యావచ్ఛక్తిని నిమగ్నులైరి. పురుషులేమి, స్త్రీలేమి, యందఱి మనస్సులలో నొక నూతన మగు నాశాజ్యోతి యుదయించెను. అందఱు నవీనోత్సాహముతో నిరంతర పరిశ్రమతో నానావిధవిద్యార్జనముల నారంభించిరి. సరస్వతి తన విహారవనమును వీడి జోరాసంకో తాకూరు గృహమునందు నివసింప నారంభించెనా యను నట్లాయెను.

ఎవరి కైనను వారి పరిశ్రమము కనుసరించియే ఫలిత ముండును. తాకూరు వంశమువారి యా నిరంతర కఠిన పరిశ్రమఫలమేమో యనునట్లు చూచుచు, జూచుచుండఁగనే తాకూరు వంశమువారిందఱును వివిధవిద్యల నద్వితీయపండితులైపోయిరి. దేశ దేశాంతరములకు వారిల విద్యాగౌరవగాఢలు వ్యాపింపఁ జొచ్చినవి. దాని యా యమృతమయ పరిణామఫలమే నేటి దనుక నిలిచియున్నది.

హిందూకాలేశీ యధికారులు రామమోహనుని బరిత్యజించి విద్యాలయకార్యముల నడప మొదలిడినపు డాయన దుఃఖింపలేదు. దేశీయు లందఱుకును గల్యాణ మగుఁగాక ! దేశవాసు

లందఱు నొన్నత్యమును బొందుదురుగాక ! యనియే యాయన హృదయ మెప్పుడును గాఢమగుఁ గాంక్షించుచుండెను. ఆ యున్నతి కేవల మొక్కయుపాయముచేతనే లభింపఁగలదు. అది ధర్మజ్ఞానముతోఁ గూడినవిద్య నొసంగుటయే.

ఆయనను నదలి హిందూకాలేజి యధికారు లట్టి ధర్మజ్ఞాన ముతోఁ గూడిన విద్యాశిక్ష నొసఁగఁ గలిగినయెడల దేశీయులకు విశేష మగునుపకారమును మహాన్నత్యమును జేకూరెడివనుట కేమాత్రము సందేహము లేదు. అట్లును నీ మహాకార్యహాప మగు దేశసేవనుండి వేఱైపోయినను రామమోహనున కెట్టి విచారము నుండెడిది కాదు. ఎటులనఁ, బునాదియందే ధర్మబలము లేనిచో నెవ్వరు నెన్నడైన, మన్నతి నందజాల రని రామ మోహనుఁ డెఱుఁగును. ధర్మబంధనములు శిథిల మైనకొలఁది సంఘమునందు ఘోరతర మగు మర్నియమములు, దురాచార ములు, ప్రబల మగుచుండును. ఆ కారణమున దేశవాసులు వినాశ మొందుచుందురు. కావున సాధారణవిద్యతోపాటు ధర్మ శిక్షణముగూడఁ గలపుట మిక్కిలి యావశ్యకము.

ధర్మశిక్షణము లేనిది సాధారణవిద్య యెంత నేర్చినను దాని వలన నత్ఫలములు ఫలింపవు సరికదా, దుష్ఫలములే యెక్కువ గా ఫలించు చుండును. కావున ధర్మవిజ్ఞానహీన మగు విద్యను విద్య యనక యవిద్య యనుటకైన నాయన జంకెడివారు. దేశీయులుజన్మజన్మాంతరములనటకుఁ బరమమూర్ఖులై యున్నను

మంచిదే కాని ధర్మజ్ఞానహీన మగువిద్యను వారికిఁ గఱపకుండుటయే యుత్తమము.

కాని క్రైస్తవమిషనరీలశక్తిని గొందుపఱచుటకు దేశీయులందఱు నేక మై “మహావిద్యాలయ” మనువేర హిందూకాలేజిని స్థాపించినపుడు తత్సంబంధమునుండి రామమోహనుడు వేఱై యున్నను, దన హృదయగతాభిప్రాయానుసారము గనే పను లొనర్చబడుచుండుటను గాంచి యాతఁ డెంతయో సంతసించెను. కాని భగవానుఁ డాయనయొక్క యామహోద్దేశముల నెఱవేర్చ సంతరాయముఁ గల్పించెను. రామమోహనుని నదలి పను లొనర్చినందులకు ఫలితముగ హిందూకాలేజియం దట్టి ధర్మజ్ఞానసంపన్నవిద్య నెవరును గఱపలేకపోయిరి. ధర్మనిహీనవిద్యాపరిణామ మేవిధమున ఫలించనలెనో యట్లే ఫలించుచుండెను. ఉన్నతవిద్యయం చుత్తమజ్ఞానసంపన్నులై దేశవాసులు హిందూధర్మమును, హిందూసంఘము నుద్ధరించుటకు బదులుగ విపరీతకార్యములఁ జేయ నారంభించిరి. సంపూర్ణముగ ధర్మజ్ఞానశూన్యులై, నాస్తికు లైపోవఁదొడఁగిరి.

అపుడు రామమోహనుడు లోలోపలఁ బ్రమాదావస్థ సంభవింప నున్న దని యూహించెను. దేశవాసు లాయనపైఁ గోపావేశులైయుండిరి. ఇట్టి స్థితియందు వార లాయన నలహాల ననుసరించి యాపన్నివారణమునకై యుపాయముల నారయు పరిస్థితులు కన్పించుటలేదు. ఆయన స్వయముగనే కార్యభార

మును స్వీకరింపవలయు నని తలంచెను. అపు డాయన తనకు సహాయులగు స్నేహితులతో నాలోచించి తా నొక ప్రత్యేకవిద్యాలయమును స్థాపించెను.

ఈకార్యమునందు ప్రిన్స్ ద్వారకానాథతాకూ రాయన కనేకవిధములఁ దోడ్పడ నారంభించెను. తన వశస్థులగు బాలబాలికల నందఱు నావిద్యాలయమునఁ జేర్పించెను. తమ బాధుభాంధవులందఱును దమ బిడ్డలను రామమోహనుని విద్యాలయమునందుఁ జేర్పించునట్లు రేయింబవల్లు ప్రయత్నముచేయ మొదలిడెను. ద్వారకానాథుని యాయుద్యమము సఫలీకృత మయ్యెను. అతినికాలముననే యావిద్యాలయము విద్యార్థిబృందముతో నిండిపోయెను. చిరకాలమువఱకు సత్యతౌన్నత్యముతో నావిద్యాలయము దసరాదుచుండెను.

ఇంతకుఁ బూర్వమే ద్వారకానాథుని ధర్మపత్ని గర్భము దాల్చియుండెను. రామమోహనుఁడు తన తీర్థానర్హుని నానావిధములైన మంగళకరలక్షణములను జూడఁగలిగి యావిషయముల నన్నిటినిఁ దన ప్రియస్నేహితుని కెఱింగించెను ద్వారకానాథుని యానందమునకు మేర లేకుండెను. ఆయన రామమోహనుని మహాపురుషుఁ డనియే యెఱుఁగును. కావున నాయన వాక్యము లసత్యములు గానేరవు. ఆయన కా విషయమునందత్యంత దృఢవిశ్వాసము జన్మించెను.

రామమోహనుఁ డందఱి యెదుట స్వప్రాక్షరములతో నీబిడ్డ

సాధారణమైనవాడు కాఁడనియు, నీతఁడు మహాపండితుఁడుగ, మహాధార్మికుఁడుగ నవతరించు ననియుఁ జాట మొదలిడెను. ఈతని జన్మచే చంగదేశమంతయు ధన్యమై పవిత్రమగును. దేశ వాసులను మహాధర్మనిష్ఠవమునుండి రక్షించి దేశమున కశేష కల్యాణములను సమకూర్చును.

కావున సందలు నాతురతతో నా భావిమహాపురుషుని యాగ మనమునకై నిరీక్షించుచుండిరి. తుదకు 1818 వ సంవత్సరము, మే నూసమున, గాకూరునంశము నుజ్జ్వలపటిచి యాదేవప్రతిముఁ డగు నవకుమారుఁ డుద్భవించెను.

చతుర్థప్రకరణము.

దేవేంద్రనాథుడు—శైశవము

ప్రపంచమునం దేదో యొక యనిష్టము ఘటిల్లినయెడల దాని యమంగళ సూచకచిహ్నము లది ఘటిల్లుటకుఁ బూర్వమునుండియే స్పష్టముగ గోచరించుచుండును. అటులనే శుభములకును మంగళసూచక చిహ్నములుగూడ ముందుగనే పొడసూపు చుండును.

ఈనవకుమారుడు జన్మించుటకుఁ బూర్వమే యట్టి శుభ నూచకలక్షణము లనేకులు గాంచి యెఱింగి రామమోహ నుడు ముందుచెప్పిన వన్నియు నిపుడు నిజనేత్రములతో స్పష్ట ముగఁ జూడఁగలిగిరి.

చెట్టునం దెట్టిఫలములు ఫలించునో యనేకు లాచెట్టును జూచియే చెప్పఁగలరు. అట్లే మనుజుని శైశవకాలమును జూచి యనేకు లాతని భావిజీవిత మెటులుండునో దివ్యనేత్రములతోఁ జూడఁగలుగుచుందురు. ప్రిన్స్ ద్వారకానాథుని యీనవజాత శిశువు భావికాలమునం దెట్లు పరిణమించునో యను విషయము నందఱు నొకవిధమున గ్రహించిరి. ఆవిషయమునే పరస్పరము మాటలాడుకొనుచు నానందించుచుండిరి.

శిశువుయొక్క యాకృతి సుందరమై యున్నటులఁ బ్రకృతి గూడ మధురముగను రమణీయముగను నుండెను. ఆనవనికసిత పుష్పమువంటి ముఖవర్చస్సునం దేదో యొక యపూర్వభావ ముదయించుచుండెడిది. ఒకసారి చూచిన, వా రెన్నఁడు నాము ఖము నిక మఱవఁజాలరు. అది యెంతయో యద్భుతమగు నాకర్షణశక్తిని గలిగియుండెడిది. ఒకసారి చూచినఁ దనివీరిక మరలమరలఁ జూడ నిచ్చ గలుగుచుండును. ఆముఖ మొకసారి చూచినవా రాతని నెంతయో ప్రేమించెడివారు; పలుమాఱు పరు గిడియుఁ జూడ నిచ్చగించెడివారు. రోదన మన నెట్టిదో తూతఁ దెన్నఁడు నెఱుఁగఁడు. ఆనవమాధుర్యముతోఁ గూడిన

కోమలముఖమునం దెల్లపుడును జిలువగవును, బ్రసన్నతయును దాండవమాడుచుండెడివి. జ్ఞానవృద్ధులగు మహర్షులు, తపస్వీలు, సాంసారిక విషయము లన్నిటియందు నానక్తి విడిచి సర్వదా ప్రసన్నవదనులై, ప్రశాంతచేతనుకై, వికసితముఖారవిందులై విరాజిల్లెడివారు. ఈ శిశువుగూడ సర్వదా సుఖముచే, సంతోషించే, నానందముచే విరాజిల్లుచుండెను. ఎట్టిలోపముచే నైన శిశు వెన్నెడు నొక్క- ముహూర్తమేని విచారముతో నుండుట గాని, విషణ్ణవదనుడై యుండుట గాని కానరాదు. అందఱు నా ముఖమును దిలకించి చూచి యీ యద్భుత శిశు వెవరిని యాశ్చర్య మొందుచుండిరి.

దినదినమును శుక్లపక్ష శశికళవలె నాశిశు వపూర్వమాధుర్యము వెల్లివిరియ నభివృద్ధి జెందుచుండెను. ఆతఁడు పెరిగిన కొలఁది దైహికరూప లావణ్యములతోపాటాతని స్వభావ మాధుర్యమును జంద్రకళవలెనే వర్ధిల నారంభించెను. రామ మోహనుఁ డా శిశువును జూచిచూచి విమోహితుఁ డైపోవువాఁడు. శిశువుగూడ రామమోహనునివైపు మరలి తదేక దృష్టితోఁ జూచుచుండెడివాఁడు.

ఆయన శిశువుయొక్క దేహసౌష్ఠ్యము నతిసూక్ష్మముగ నవలోకించిన కొలఁది నధికోత్సాహము నానందమును బొందుచుండెను. ఆ భావము నతఁ డింక రహస్యముగ నుంపజాలకుండెను. ఆతని మనోభావము లాయన నేత్రములందును, ముఖము నం

దును దమంతనే బ్రకాశించుచుండెడివి. ఆయన యా స్థితిని గాంచి లోకు లాశ్చర్యముతో త్రొప్ప వాల్చక చూచుచుండెడి వారు. “ఆయన యీ తుద్రశిశువునందే యపూర్వ నస్తువును గాంచి యానందము నందుచున్నాఁడు? ఉత్సాహము నందు చున్నాఁడు? ఇంత మైదులుచి పోవుచున్నాఁడని తలంచెడివారు.

క్రమముగ నావిషయము వెల్లడి యయ్యెను. పృజ లత్యం తాశ్చర్యముల బొందిరి. తుదకొకనాఁడు వారాయనను దానికిఁ గారణ మడుగవలె ననెడు కౌతూహలము నాపుకొనలేకపో యిరి. అపుడు రామమోహనుఁ డిట్లు నుడివెను. “ఈ శిశువు సామాన్యశిశువు గాఁడు. ఈతఁ డపూర్వశక్తిసంపన్నుఁ డైన బాలకుఁడు, నాకుఁ దోడ్పడుటకును, నాయనంతరము నాకార్య మును సాధించుటకును భగవానుఁ డీతనిని బంపినాఁడు. నే నారంభించిన కార్యము నీబిడ్డ నెఱవేర్చును. ఈతనివలన దేశము నకును, సంఘమునకును మహాకల్యాణము సమకూరును భవిష్య త్తునం దితఁడు నా స్థానమున కధికారి యగును. దేశమున కెల్లఁ బూజ్యుఁడును మాన్యపురుషుఁడు నగును. తాకూరు వంశము నందు మహాకీర్తిస్థంభమును స్థాపించును.

కృమముగ బాలకుని నామకరణమునకు, నన్నప్రాశమునకు సమయ మేతెంచెను. మహోత్సవముతో నాకార్యములు నెఱ వేఱెను. రామమోహనుని యిచ్చ ననుసరించియు జ్యోతి ర్విదుల యభిమతము ననుసరించియు నా శిశువునకు దేవేంద్ర

నాథుడని నామకరణము చేయబడెను. అందఱు నాశాపూరితాంతరంగముతో దేవేంద్రునివైపు తమ వేయికన్నులను నాంచి చూచుచు దినములు గడుపుచుండిరి. దేవేంద్రుడు నందఱియొక్క స్నేహమును, ప్రేమాదరములను, ఆశానందములను బొంది యభివృద్ధి బొందుచుండెను. క్రమముగా నాతనికి విద్యారంభముగూడఁ జేయబడెను.

శైశవమునం దెక్కువ గారాబము నందినయెడల బాలకులనేకలు పాడగుట సహజమైయున్నది. విశేషముగ ధనికులబిడ్డలత్యంతము గారాబమునఁ బెరిగి మిక్కిలి స్వేచ్ఛాచారులై యతిసుకుమారులై కరము దురభిమాను లగుచుందురు.

కాని మన దేవేంద్రుని కవియన్నియు విపరీతములే. చాల శైశవమునుండియు నాతఁ డత్యంత శాంతచిత్తుఁడును, సదా ప్రృథులవదనుఁడు నై యుండెను. పెద్దవాడై యందఱివలనను సర్వదా విశేష గౌరవాదరములను బొందుచున్నను నాతని యా పూర్వస్థితి కెట్టిమార్పును లేకండెను. ప్రేమగౌరవములతోడఁ బెరిగిన కొలఁదియు నతఁ డత్యంత శాంతస్వభావుఁడు, నత్యంత ప్రసన్నచిత్తుఁడు, నత్యంత స్థిరబుద్ధిసంపన్నుఁడును గాఁ జూచెను. బాలకుని మనస్సునం దెట్టి కోరికలుగాని యాశలుగాని లేవు. ఎట్టి స్పృహయును లేదు. ఎద్దానియందు నసంతృప్తియును లేదు. లభించినదానియందే పరమానందము.

దేవేంద్రనాథుఁ డేవస్తువును గాంచినను దాని నేకాగ్రచిత్తము

తోఁ జూచుచుండును. ఎద్దానిఁ జేయఁబూనిన దానియందే నిమగ్నుఁడై పోవుచుండును. అప్పు డాతని యాబాలహృదయ మునుండి మంత్రబలముచే నెవరో సమస్తచాపల్యమును చాంచల్యమును నివారించుచున్నటులఁ దోఁచుచుండును. బాలకుఁ డయ్య బాలకల స్వాభావికధర్మములను వదలి జ్ఞానవృద్ధుఁడగు తపస్వివలెఁ బరవశుఁడై, స్థిరుఁడై, నిశ్చలుఁడై యుండెను. కాని యాతని యంతరంగమందుఁ బ్రవీణుని గాంభీర్య మేమాత్రమును గాన్పించెడిది కాదు. బాలకోచిత నిర్మలానందబింబమే వికసించెడిది. అప్పు డాపరమ సుందర లావణ్యమయ ముఖమండలమునం దొక యపూర్వమధురభావము తాండవించుచుండును. చూచినవా రెల్లరును దేవశిశు వని తలంచి యాయన వైపున కాశ్చర్యముతోఁ జూచుచుండెడివారు.

మన బాలదేవేంద్రుఁడు లోకమునందలి ప్రతి వస్తువునందు నేదో యొక యతాకికామూల్యవిశేషమును దర్శించి యందు నిమగ్నుఁ డగుచుండును. పుష్పమును గాంచి భక్త్యానందము లచేఁ బరవశమగు చిత్తమునందే నిమగ్నుఁ డయి చూచుచుండును. అటులనే సామాన్య మగు తృణాంకురమును జూచినను సుఖము, నానందము ననుభవించెడివాఁడు. వెలుతురునుజూచి పరవశుఁ డగునటులె యంధకారమును గాంచియు సమందానందము ననుభవించెడివాఁడు. మేఘములు, ఎండ, ఝంఝామారుతములు, వర్షము మొదలగు ప్రకృతియొక్క సకల నిత్యధర్మ

ములతో నాతని ప్రాణ మేకతంతువున బంధింపబడియుండెడిది. అన్నియు నాతని కింటివస్తువులే, అన్నియు నాయనకుఁ బ్రിയములగు నాటనస్తువులే. ఏవస్తువు నైననా బాలకుఁ డసహ్యించుకొనుటగాని నిర్లక్ష్యముతో నుపేక్షించుటగాని లేదు. అట్లు సేయనుచుండఁడు.

క్రమముగా దేవేంద్రుని కుపసయన మయ్యెను. బాహ్యణోచిత నిత్యకర్మకలాపముల నన్నిటి నతఁ డనాయాసమున నేర్చుకొని నిర్వహించుచుండెను. కాని యాయాకర్మముల నన్నిటిని జేయునపుడు సామాన్యజనులవలె విధి యని చేసికొనవోవువాఁడు గాఁడు. ఎపు డేకార్యమును జేసినను మనఃప్రాణములను ధారపోసి మఱియుఁ జేసెడివాఁడు.

పూజయందుఁ గూర్చున్నపు డాయనకు బాహ్యజ్ఞానము లోపించెడిది. అటులే పూజలో నిమగ్నుఁ డై పోయెడివాఁడు. అపు డెవ రెంత యఱచినను నాతఁడు గ్రహింపఁజాలకుండును. ఆయనయొద్దనుండి జవాబుపొందుట దుష్కరము. సహస్రవ్యాఘాతములచేత నైన నాతని యాపూజకు నాటంకము గలిగింప నసాధ్యము. దేవతదిక్కుఁ జూచుచుండిన యెడ రెప్పయైనను వాల్చెడివాఁడు గాఁడు. ఆదేవతయందుఁ దన సమస్త మనః ప్రాణములను నిగిడ్చి, యందే తన్ను సంపూర్ణముగ నిమగ్నము గావించుకొని పరవశుఁడును దన్మయుఁడు నై యుండువాఁడు.

బాల్యకాలమునుండియు దేవేంద్రుని ప్రకృతియం దిట్టి యత్యాశ్చర్యకరములగు గుణము లెల్ల వికసించుటకు మొదలిడెను.

కావుననే శైశవమునుండియు నాతడు పరిశుద్ధవర్తనుడును, గర్తవ్యప్రియుడును, న్యాయశీలుడును, నిరంతరము పరిశ్రమ సేయువాడును, మహాధార్మికుడును గాజూచ్చెను. ఇతిరుల దుఃఖమును బాధను గాంచెనా, వానిని దేవేంద్రుడు తనవిగాఁ దలంచి విచారపడుచుండెడివాడు. సామాన్యపశుపక్షులబాధను గాంచినను దాను విచారగ్రస్తుడై వానికొఱకుఁ దహతహలా ధ్రుచుఁ దన్నివారణార్థమై పరుగిడువాడు.

ఎవరైన నెవ్వనినైనఁ దిరస్కరించినచో నాతనిని దన మృదుమధురవాక్కులతో నోదార్చు బరుగిడువాడు. ఎవ రెట్టి యావదయందుఁ బడినను నాతని విమోచనమునకై తన యావచ్ఛక్తిని వినియోగింప వెనుకాడువాడు కాదు. ఎవరేని నిగాళచేఁ గుంచుచున్నపుడు తన మధురవాక్కుల వినిపించి వారియం దాశాజ్యోతిని వెలిగించి వారి సకలదుఃఖములను దూరముచేయఁ బ్రయత్నించువాడు. ఆయనపై భగవానున యనంతకరుణ యుండుటచేతనే యతిబుద్ధిశాలు రగు పండితులు గూడఁ దాము దుఃఖములందు, నాపదలందు, ధైర్యమును గోలుపోయినపు డాబాలకుని రెం డోదార్పమాటల వినినంతనే తమ సకల దుఃఖములను మఱచిపోయెడివారు. ఈవిధమున మన బాల దేవేంద్రనాథుడు చిన్నలకుఁ బెద్దలకు, జ్ఞానులకు సజ్జానులకు, ధనికులకు దరిద్రులకు నందఱినయనములకు మణిస్వరూపుడై ప్రకాశించుచుండెను.

బాల్యమునుండియు నే బాలకుఁడు తన స్వభావమునందును, జరిత్రయందు నిట్టి గుణగణములఁ గలిగియుండెనో అట్టి యాతఁ డెపు డేది కోరిన నదియే నెఱవేఱుచుండును. కావున నట్టి బాల కుఁడు విద్యను గడించి యద్వితీయపాండిత్యమును బొందుటన్న నది యొక కఠినకార్యమా? దేవేంద్రనాథుఁడు గూడ విద్యా రంభమునుండియును మంత్రబలముచేతనో యన్నటుల విద్య యం దాశ్చర్యకరమగు నొన్నత్యమును బొంద నారంభించెను. ఆయని స్వభావచరిత్రలను, గార్యకలాపములను జూచిన వా రెల్లరు రామమోహనుఁడు ప్రవచించిన ప్రతిపదనమును సత్య మగు ననియు, దేవేందుఁడు మహాపురుషుఁడగు ననియును దృఢముగ విశ్వసించిరి.

ఇంకఁ గొంచెము పెద్దపెరిగిన వెనుక దేవేంద్రుని రామ మోహనరాయలు పాఠశాలయందుఁ బ్రవేశపెట్టిరి. అచ్చటఁ గొన్నాళ్లు చదివి యాతఁ డాశ్చర్యకరముగ విద్యను గడించెను. అసంతర మింకను నున్నతివిద్య నేర్పు సుద్దేశముతో నాయన తండ్రి యాతని పదునాలుగు వత్సరములవయస్సునందు హిందూ కాలేజియందుఁ బ్రవేశపెట్టెను.

పంచమ ప్రకరణము

స్వభావము

నేటికి హిందూకాలేజి యధికారుల పాపమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తము జరిగినది ఏకారణమున నేవిద్యేషముచే వారు రామమోసుని హిందూకాలేజి సంబంధమునుండి దూరమున నుంచిరోయది యిప్పు డింకఁ గలుగఁబోదు. భగవానుఁడు మరల యీ యన్యాయకార్యమునకుఁ బగదీర్చుకొనెనో యనునటుల రామమోహనునికిఁ బరమభక్తుఁడును, బ్రీయతమశిష్యుఁడు నగు దేవేంద్రు నాకాలేజికిఁ దెచ్చి యందుఁ బ్రవేశపెట్టెను.

ఇంతకుఁ బూర్వమే రామమోహనుఁడు స్వదేశమును విడిచి విదేశమునకుఁ జనియుండెను. సెలవు తీసికొనునపు డాయన తన ప్రాణాధికప్రియుఁ డగు దేవేంద్రినాథునిఁ గొంచెము దూరముగఁ బిలిచి యాతని చేయి పట్టుకొని రహస్యముగ నేవో కొన్నిమాటలు చెప్పి పోయెను. ఆమాట లిం కెవరును వినలేదు. ఇంక నెవరును గ్రహింపను లేదు. ఎవరికిఁ జెప్పఁబడెనో యాతఁడు మాత్రమే చీకటియందు దీపమునువలె, దిక్కులేని వాని దిక్కువలె దిగ్భ్రాంతుఁడగు పథికుఁ డుత్తరదిక్పర్యవసత్పత్రమువలె, నాయమూల్యవాక్కుల మర్మమును దెలిసికొని సంపూర్ణముగఁ దన హృదయాంతరాళమున నానందము సనుభవించెను.

రామమోహనుని నిరంతరప్రశాంతగంభీరముఖమును జూచి నంతనే దేవేంద్రనాథుఁడు శైశవకాలమునుండియు నొక విధముగఁ బరవశుఁడై తన్మయుఁడై యుండువాఁడు. ఆయన యందుఁ దన సమస్తదేహమును, బ్రాణమును, మనస్సును, జీవమును, శక్తిని, సామర్థ్యమును, సర్వస్వమును, భారవోసి, ఆయనయందే తన్నర్పించుకొని లయముచేసి వైచెడివాఁడు. అప్పు డేబాహ్యనస్తువునందును దనకు దృష్టి యుండెడిది కాదు. ఏమాటయు జ్ఞాపకముండెడిదికాదు. కేవలము నేకదృష్టితోఁదన్నయత్వమున నిచుగ్నుఁడై యాయన ముఖమునే చూచుచుండెడివాఁడు. అపు డాతని జూచినయెడల నెవరో యొక మహాశక్తి శాలియగు శిల్పి యొక సుందర మగు రాతిబొమ్మను జేసి చమత్కార మగురంగును బూసి నిలువబెట్టెనా యని తోచుచుండును. కావున రామమోహనుఁడు దేవేంద్రున కేమిచెప్పి వెళ్లెనో యెవరును గ్రహింపఁ జాలనటుల నాతఁడును దానిని జ్ఞాపకమునం దుంచుకొనలేకపోయెను. కాని దానిఫలిత మతిత్వరితమున ఫలింప నారంభించెను. గారడివాఁడు మంత్రములచే నితరులను లోబఱుచుకొని తన్మూలమునఁ దన యిచ్ఛానుసారముగఁ గార్యములను నెఱవేర్చుకొను నటుల సీతని విషయము నను బరిణమించెను.

ఆ మాటలశక్తి మంత్రశక్తివలెనే దేవేంద్రునిపై వ్యాపింపఁ జొచ్చెను. అప్పటినుండియు నాతఁడు మిక్కిలి ధర్మపిపాసగల

వాడై తత్త్వాచసంఘానమునుజేసి తిరుగుచుండెను. దేశమందంతటను బ్రాహ్మధర్మము వ్యాపించు టెట్లు? ఆధర్మ మన్నివిధముల నొన్నత్యమును బొందు టెట్లు? కేవల మామహాధర్మమే సర్వ శ్రేష్ఠ ధర్మమై లోకమునఁ దన ప్రభుత్వము నెల్లు విస్తరింపఁజేయఁగలదు? అను విషయముల నాలోచించుచుఁ దిరుగుచుండెను.

చిన్న యనక పెద్ద యనక యెవ్వనిఁ జూచిన నాతనికి యీ విషయములను జెప్పుచుండెను. జ్ఞాని యనక, యజ్ఞాని యనక యెల్లరకును బ్రాహ్మధర్మమర్మమును దెలుపఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఎచ్చట నైన నొక పోరాటముగాని, గృహకల్లోలముగాని, యశాంతిగాని సంభవించినయెడల, వెంటనే పోయి దానియందు ధర్మాలోచనమును బ్రవేశపెట్టి యీ సమస్యను బరిష్కరింపఁ ప్రాణముల నైన నొడ్డి ప్రయత్నముచేయువాఁడు. తన కెచ్చట నైన నసందర్భము కన్పట్టినను, నేదేని యర్థమును తాను స్వయముగఁ జక్కఁగ గ్రహింపలేకున్నను, దనయిష్టానుసారముగ నేదైనజరుగ కున్నను వానిని దెలిసికొనుటకై యీ బ్రాహ్మసమాజమున నప్పటి యాచార్యు లగు పండిత రామచంద్రవిద్యావాగీశుగారి యొద్దకుఁ బరుగెత్తెడువాఁడు.

కిశోరవయస్కుఁ డగు దేవేంద్రనాథుని యిట్టి యద్భుత చరిత్రను గాంచియు నాతనికి ధర్మకాంక్షపైఁగల గాఢ శ్రద్ధాభక్తుల ననుభవించియు, తత్త్వజ్ఞానమును గ్రహించుటకై యాతఁడు వేయు నద్భుతము లగుప్రశ్నల నన్నింటిని వినియు

గొప్ప గొప్ప ధార్మిక పండితులుగూడ నివ్వెటవడఁ జొచ్చిరి. పెక్కుసారులు దేవేంద్రనాథుని యతికఠోర జటిలప్రశ్నల కర్థమును జెప్పుటకు వారుగూడఁ దడఁబడుచుండెడివారు. ధర్మసంబంధము లగు సత్యంతజటిల మీమాంసావిషయముల నెన్నిఁటితో వారు సూచించినంతనే దేవేంద్రుఁడు మిగుల సులభముగ గ్రహించెడివాఁడు. దానికి వా రాశ్చర్యమున మునిగి తేలుచుండిరి.

ఇంకను మహాశ్చర్యకరమైన విషయ మేమనఁగా నెచ్చటి వ్యాఖ్యానముగాని, మీమాంసగాని, తన మనస్సునకు నంతస్తు కరముగ నుండదో, యేది తన యభిప్రాయములతో నేకీభవించదో, యా విషయములను గుఱించి యాయా పండితులతోఁ గడు చమత్కారముగఁ దర్కము చేయుచుండువాఁడు. ఎవరేవిధమునను, గప్పిపుచ్చుటకుఁగాని, తప్పించుకొనుటకుఁగాని వీలుండెడిదిగాదు. ఆ తర్కమునైన సత్యంతసూక్ష్మ సారయుక్త వాక్కులతో నారంభించువాఁడు. పండితు లా విషయమును వాచాలత యని త్రోసివేయుటకైనను వీలుండెడిది కాదు. ఆతర్కమునకు సరళమగు మీమాంసకుదురువటకు దేవేంద్రుఁడు పండితులను విడుచువాఁడుకాదు. తుద కా సకల తర్కములకును సులభమగు మీమాంస యేర్పడినపుడు తన యభిప్రాయములతో నేకీభవించినపుడు, పండితమండలిని దన యభిప్రాయములకు వశీభూతులనుగాఁ జేసికొని వదలువాఁడు. ఇట్టి యద్భుత

శక్తిని గాంచి వా రత్యంతము నాశ్చర్యపడి యాయద్భుతశక్తి సంపన్నుఁడు సద్భుతకర్ముఁడు సగుబాలకుఁ డెవ రని దేవేంద్రుని మొగమును దదేశదృష్టితోఁ జూచుచుండెడివారు. ఈ యద్భుత దృశ్యముల నన్నిటిని బ్రత్యక్షముగఁ గాంచి రామమోహనుఁ డింగ్లాండు వెళ్లువేళ నతిరహస్యముగాఁ జెప్పినది మ తేమియును గాదనియు, నాయన దేవేంద్రునికు సంజీవమంత్రీవాద మొసఁగి తన స్థలమున నాతని నభిషిక్తునిగఁజేసి తన సమస్తశక్తిని యధికారము నొసఁగె ననియు ననేకులు లోలోనఁ దలంచుటయేగాక పరస్పర మట్లు మాటాడుకొనుచుందురు.

అహోరాత్రము లెడతెగని గాఢపరిశ్రమముచే నిరంతరము నాచార్యోపదేశములను బొందెడు ననేక మహా మహాపాఠ్యాయ పండితుల కేయే జ్ఞానము జన్మింపదో, సంసారములఁ ద్యజించి ఋషులును, తాపసులును, ఘోరతరతపంబు లాచరించియు, నే బ్రహ్మజ్ఞానమును బొందక నిరాశఁ జెందుచుందురో యట్టి బ్రహ్మజ్ఞానము, నట్టి దుర్లభజ్ఞానము నీయల్పవయస్కుఁ డగు బాలకుఁ డెపు డెవరియొద్ద నేర్చుకొని పొంద నుపకరిమించుచున్నాఁడు? ఈమాట తలంచినవారెల్లరు నాశ్చర్యపడుచుందురు. దేవేంద్రనాథుఁడు ప్రశ్నించు తత్త్వవిషయము లన్నియు నాతని మనస్సునం దెట్లుదయించునో యని తలంచి యందఱు నా బాలకుని భక్తిశ్రద్ధలతోను, సన్మానము తోను, జూడ నారంభించిరి. ఆయన యుపదేశకుఁడు, నాచార్యుఁడును, నెంతటి మహాపురుషుఁడో గదా !

కొని యెవ్వరు నీవిషయమును గాఢముగ నాలోచించి చూడలేదు. దేవేంద్రనాథుఁ డేయాచార్యునొద్దనుండి జ్ఞానమును బొందుచున్నాఁడో! ప్రియత్నపూర్వకముగ నేకాగ్రచిత్తముతో, దృఢనశక్తియుతో, జ్ఞానమును బొంద దీక్షితులైనయెడల నవ్వరైన నప్పుడైన దేవేంద్రునినలఁ గాఁగల రనుట కెట్టి సందేహము లేదు. ఆ యాచార్యులు మఱెవ్వరును గారు!—స్వయముగఁ బ్రకృతిదేవియే, యీయనంత విస్తృత విశ్వక్షేత్రమే.

దేవేంద్రనాథుఁడు రాత్రివేళల ననంతసత్త్వరాజితోఁ దేజరిల్లుచుండు వినీలాకాశమున దృష్టినిల్పి సంభ్రమాయత్తచిత్తముతోఁ దదేకదృష్టితోఁ జూచుచుండెడువాఁడు. వర్షాకాల నిబిడనీలమేఘమాలికలనుండి యప్పుడప్పు డందందు వెలి కుఱికి లోలోనదాఁగు సౌదామనీక్రీడల నవలోకించి పులకాంకిత గాత్రుఁ డగుచుండెడువాఁడు. వాసంతపూర్ణమానిశలందు నవవికసిత పుష్పములఁ గన్నులార విలోకించి విలోకించి, తన్మయత్వముఁ జెందుచుండెడువాఁడు. గంగాతీరమున శ్మశానక్షేత్రము మాఱు మ్రోఁగునటుల నెవరేని వైరాగ్యగీతములను బాడుచుండినయెడల నాతఁడు వెంటనే చెవియొగ్గి యాలకించుచుండెడువాఁడు. పుత్రవియోగము నొందిన జననియొక్కయు, భర్త వియోగము నొందిన భార్యయొక్కయు, హృదయవిదారకరోదనధ్వనులు కర్ణపుటములఁ బ్రవేశించినంతనే యవి యాతని ప్రాణమును దల్లడిల్లఁజేసెడివి.

ఈవిధముగఁ బ్రకృతియొక్క ప్రతి పరివర్తనమును బ్రతిదృశ్యమును, వాని వాని గభీరతల నడుగంటఁ గడముట్టఁ ద్రచ్చి చూచి యాబాలకుఁడు వానియం దాభగవానుని క్రియాకౌశలములఁ గాంచి యాయన నింకను నిగూఢముగ గ్రహింపఁ బ్రయత్నించుచుండువాఁడు. ఈప్రపంచమునందలి పరస్పరవివాదములు, యుద్ధములు, విప్లవములు, జయాపజయములు, కష్టసుఖములు, సంతోషవిచారములు, వీనియన్నిటియందును జొచ్చి యాయనంతా ఖండ మహాపురుషుని లీలలఁ జూచుచున్నపు డాయన నింకను గ్రహించుట కత్యంత వ్యాకులత నొందెడివాఁడు.

ఉపనిషత్తులఁ జదువుచున్నపు డాయన యాసర్వభూతాతీత పరమాత్మను లోపల జాఙ్వల్యమానునిగఁ గాంచుచుండెడివాఁడు. అపు డాయనను బట్టుకొనుటకై పిచ్చివానివలెఁ బరుగిడుచుండువాఁడు. కావున నొకప్పుడు వండితులయొద్ద నుపదేశముల నొందఁగోరుచుండును. ఇంకొకప్పుడు ధర్మశాస్త్రముల వ్యాఖ్యానములను వినఁగోరుచుండును, మఱొకప్పుడు తిర్కమీమాంసలచేఁ దన మనస్సునకుఁ దృప్తి నొనగూర్చుకొనఁగోరుచుండును. ఇట్లు చేయుచుఁజేయుచు నేదోవిధమున నాపరమాత్మను బొందఁగలుగుదు ననునదియే యాతని తలంపు; దృఢమైన యుద్దేశ్యము.

కావునఁ దనంతఁ దానుగ విశ్వప్రకృతి యేబాలకుని దనయొడి నిడికొని దినదినము ప్రవర్ధమానునిగఁ జేయుచున్నదో యాతని కుపదేశకుల యభావ మెచ్చటఁ దలస్పించును ? ఈవిధ

ముగ శైశవమునుండియు మన దేవేంద్రనాథుడు ప్రకృతిమహా గ్రంథమును బఠంప నేర్చికొని నయసుతోపాటు ప్రతిదినము నార్జించుచున్న జ్ఞాన మఖండ మైనది. అద్భుత మైనది. ఒక మానవాచార్యుఁ డాతని కింక సభికముగ నేమి నేర్పఁగలఁడు ?

అయిన నాతఁడు, తాను మిక్కిలి యజ్ఞాఁడ ననియు, నేమియు నెఱుఁగనివాఁడ ననియుఁ దలంచువాఁడు. రాత్రింబవళ్ళంధుని వలె సంధకారమునఁ దిరుగాడుచుండెడివాఁడు. కావున నందఱి నుండియు నేకొలదియో నేర్చుకొనుటకో, కొంత గ్రహించు టకో, కొంత తెలిసికొనుటకో ప్రయత్నముచేయువాఁడు. కావు ననే యాతనికిఁ జిన్న పెద్ద, జ్ఞాని యజ్ఞాని, పండితుఁడు, మూ ర్ఖుఁడు, ధనికుఁడు దరిద్రుఁడు ననుభేదము లేకుండెను. తనకంటె నందఱను గొప్పవారినిగఁ జూచువాఁడు; శ్రేష్ఠు లని భావించు వాఁడు. కావున నెల్లరకును నిర్విచారముగ నిస్సం దేహముగ ధర్మవిషయమును తత్త్వవిషయమును జెప్పువాఁడు. అందఱి నుండియు నారి వారి యభిప్రాయముల నడిగి వానితోఁ దన యభిప్రాయములను సరిపోల్చి చూచుకొనుచుండువాఁడు. ఏకీ భవినక భేదము కన్పట్టినపుడు న్యాయతర్కములతోఁ బ్రకృత సత్యమును నిర్ధారణచేసి తన తప్పేయైనచో సరిచేసి దిద్దుకొనెడి వాఁడు. ఇతరుల తప్పేయైనచో నది వారికిఁ దెల్పి సరిచేయువాఁడు.

ఏ బాలకుఁడు స్వాభావికముగా నహంకారము నాత్మాభి మానమును లేనివాఁడో, యే బాలకుఁడు స్వాభావికముగ సత్య

గృహణపారీక్షణ్డో, తత్త్వజిజ్ఞాసువో యాతని యభిప్రాయము పూర్ణమగుట కింక నాలస్యమేముండును? ఎన్నిదినములు పట్టును? స్వయముగ భగవానుడే సర్వదా యతనితో నుండి తన సమస్త స్థితి నాతని హృదయమునందు జాబ్జ్యల్యమానముగా వికసింపఁ జేయుచుండును. బాలకుఁ డయినను దేవేంద్రున కది యట్లే తటస్థించినది.

ఒకనాఁడు హఠాత్తుగ నుపనిషద్గ్రంథముయొక్క చింకీకాగిత మొకటి యాతని కెక్కడనో దొరకెను. దానిని జదివి గ్రహించి నంతనే యాతని హృదయవీధియం దేదో యొక యపూర్వతేజ ముదయించెను. దానిలో నంత మధుర రసతరంగిణి యొకటి యొడ్ల నొఱయుచుఁ దనంతనే ప్రవహించెను. దీనియందున్న విషయముల నన్నిటి నుచితముగ గ్రహింపఁగలిగినయెడల నేను వెదకులాడుచుండు మహావస్తువు దొరకఁగలదు.

ఇట్లు తలంచి, యాచింకీకాగితము నపు డాదిబ్రాహ్మణమాజమున కాచార్యులగు రామచంద్ర విద్యావాగీశులవారియొద్దకుఁ గొంపోయి “యీకాగితమునందుఁగల శ్లోకమునకు వ్యాఖ్యానము, తాత్పర్యము, భావము నంతయు నాకు విశదముగఁ దెలుపుఁ”డని దేవేంద్రనాథుఁ డడిగెను.

ఆసందర్భమునం దాదినముననే యాతఁడు విద్యావాగీశుల వారియొద్ద ‘బ్రహ్మవిద్య’ను గుఱించిన యుపదేశమును బొందెను. నాటినుండియు దినదినమును గ్రమముగా సాధనకార్యము నందు నియతుఁ డయ్యెను.

షష్ఠ ప్రకరణము

తత్త్వబోధనసభ

హిందూకాలేజియందుఁ బ్రవేశించి దేవేంద్రనాథుఁడు విద్యార్జనయందు ధృఢుడై తత్త్వమును బొందజొచ్చెను. దానిఁ గాంచి యధ్యాసకు లందఱును మున్నగు దీయన మహాపండితుఁడై దేశమున కలంకారస్వరూపుఁడై యుండు నని తలంచిరి. కాని యీతఁడు భవిష్యత్కాలమునందు మహోత్తమాచార్యుఁడై వేదాంతధర్మముయొక్క మహోజ్జ్వలప్రభావముచే సమస్త భారతవర్షమును జాజ్వల్యమానముగను, గౌరవమయముగను జేసివేయునని హిందూకాలేజిస్థాపకు లేమాత్రము గ్రహింపఁ గలిగిన ను వారల వివేచనయందు ధర్మదోషియగు రామమోహనుని ప్రాణాధికప్రియశిష్యుఁడైన కాలేజియందుండి విద్య నేర్చుకొనుట యసాధ్యమే యయ్యెడిది.

ఎట్లయినను, హిందూకాలేజియందు దేవేంద్రుఁడు విద్యార్జనము జేయుచుండెను. శైశవమునుండియుఁ బ్రతికార్యము నందును మిక్కిలి తన్మయతను బొందు స్వభావముగల దేవేంద్రుఁడు విద్యార్జనయందు ధృఢవహించు ననుమాట యనంభవము. విశేషముగ నాతఁడు ప్రపంచమునందలి ప్రతివిషయము నందును బ్రత్యేకముగ సంపూర్ణముగ నిమగ్నుఁడై దానియందుఁ దత్త్వజ్ఞానాన్వేషణమును జేయుచుండును. అట్లు నేయుచు నున్నతవిద్య నారంభించినదిమొదల నాతఁడు తన యభీష్టసిద్ధికై

యొక మహానుందరప్రశస్త రాజమార్గమును సూచినటు లాయెను. అప్పుడు మహాత్మాహముతోడను బట్టిష్ఠమును బ్రబలమునగు పట్టుదలతోడను దా నామార్గమున నడువ నారంభించెను.

ఎంత చదివినను ఆయనకాఁ దనివితీరకున్నయది; తృప్తి లేకున్నయది. నూతనవిషయములను జదువుట, నూతనవిషయముల నెఱుంగుట, నూతనవిషయములలో జ్ఞాన మార్జించుటకును న్యగ్రుఁ డగుచుండెను; ఆతురుఁ డగుచుండెను. ఆయన ఆతురత, ఉత్సాహము సంతకంతకు మెండై పోవుచుండెను. చదువునం దాటంకము గలిగినయెడల 'నీసమయమునం దింక నెంతయోముం దునకు నెట్లువాఁడనుగదా ! యింక నెన్నియో నూతనవిషయములను గ్రహించువాఁడనుగదా !' యని యాయన విచారముతో విలపించుచుండును. ఒక్కదినమందే నమస్తపుస్తకములను లెస్సగా నవగతము చేసికొనఁ గలిగినయెడల నూతనజీవితమును బొందఁగలుగుదును గదా యని యుప్సవ్వారుచుండును.

ఇతర బాలకులు చదువుసంధ్యలయం దేమాత్ర మశ్రద్ధచేయుచున్నటులఁ జూచినను, వ్యర్థాలాపములతోఁ దమకాలమును వ్యర్థపుచ్చుటఁ గాంచినను ఆతఁ డత్యంతము నావేదనముఁ బొందువాఁడు. అమూల్య మగు కాలమును వీరెంత నృథగాఁగడుపుచున్నదియును గ్రహింపలేకున్నారు. ఈకాలమునందు వీరెంతటి జ్ఞానమును సంపాదింపఁగలిగియుండెడివారోగదా ! యని తలంచువాఁడు.

ఈవిధముగఁ గొన్నినత్సరములు హిందూకాలేజియందు విద్యాభ్యాసమునర్చి యున్నతవిద్యయం దుత్తమజ్ఞానమును సంపాదించి కాలేజివిద్యను బూర్తిచేసినను ఆయన యేచదువు చదువుట కీప్రసంగమున కేతెంచెనో యాచను నెన్నాళ్లకుఁ బూర్తయగునో చెప్పజాలముగదా !

అధికారు లాసనుయమున హిందూకాలేజి విద్యార్థులకు సాధారణవిద్య నేర్పుట కెన్నియో ప్రయత్నములను జేయుచుండిరి; కాని, ధర్మవిద్యను గలపుట కందు శతాంశ మైనను బ్రయత్నింపరైరి. ఆపషయమునఁ బ్రయత్నము చేయమి యటండ నే విద్యార్థియైన నేధర్మచర్చగాని, ధర్మసంబంధముగు నేసంభాషణలుగాని చేయుటఁ గాంచినచోఁ గోపించెడివారు. ధర్మసంబంధమైన యెట్టిచర్చ గావించినను, ధార్మికములగు నెట్టి సంభాషణలుగాని, తర్క-వితర్కములుగాని చేసినను హిందూసంఘము నందుఁ జిరకాలమునుండి ప్రచలితమైయున్న పురాతనరీతినీతుల నన్నిటినుండియు నేదో యొకదోషము బయల్పడఁ గలదు. ఆ కారణముచే నయ్యది యెవ్వరిమనస్సునైన నొప్పింపఁ గలదు. ఎవరిపై నైన వారి కశ్రద్ధ జనింపవచ్చును; అను నీభయముచేతఁ గాలేజివిద్యార్థు లెట్టిధర్మచర్చ గావించుటయు సంపూర్ణముగ నిషేధింపఁబడెను.

కాని దేవేంద్రనాథుఁ డది సహింపలేకపోయెను. అట్టి నీమముండుటచే నాతఁడు మనస్సునం దత్యంతము కష్టము ననుభ

వించుచుండును. ఆయన ధర్మచర్చ చేయుటకే ప్రపంచమున కేతెంచినాడు. శైశవమునుండియు నాతిని హృదయమునం దాభావవాహిని ప్రబలతరముగఁ బ్రసహించుచున్నది. ఆతిఁడు ధర్మచర్చను వదలి శాంతిని బొందఁగలఁడా? కాలేజివిద్యార్థులం దటు విద్యావంతులు. వీరలతో ధర్మచర్చ చేయఁగలిగినయెడల, వీరలతో నావిషయములను గుఱించి యులోచించి సత్యశత్యములను బ్రకటింపఁ బ్రయత్నించినయెడల నది మిగుల సులభమగును. మఱి యన్యథాతో నది యంతసులభమైన పని కాదు.

కాని రెండుచేతులతోను ముందు యుపాయము కాన్పించుట లేదు. కాలేజి మధికారు లామార్గమును సంపూర్ణముగ బ్రతిబింబించెచిరి. వారిమాటల ప్రకారము నడువనున్నచోఁ గంతివ్యమార్గమునుండి భ్రష్టత్వము కలుగును. దానివలన సభ్యాపకుల నవమానపఱచుట యగును. కావున నాతిఁ డిది యెంతమాత్రము చేయఁజాలఁడు. కనుక కాలేజివిద్య పూర్తి కానంతవఱకు ను కాలేజిని వీడి బయటకు గానంతవఱకు నతికష్టముతో మానమ వలంబించి, నిర్వివాదముగ నన్నియు నోర్చికొనెను.

అట్లనుటచే నాకాలమున వారిహృదయమునఁ గల స్వాభావికధర్మభావ మేమాత్రమును దగ్గి యుండలేదు. హృదయమునందున్న ధర్మోత్తేజన మేమాత్రము నడుగునఁ బడిపోలేదు. కాలేజియం దాయన హృదయభావముల నెంతగా నణఁచియుంచుకొనినను నవి యగ్నివర్షితమునుండి వెడలు నగ్నిప్రవాహములవలె

దినదినము నత్యంతోజ్జ్వలముగను, నత్యంతతీవ్రముగను, నత్యంతోష్ణముగను, నత్యంతగౌరవముగను, వర్ధిల్లజొచ్చెను. ఏమాత్రపు దెబ్బ తగిలినను బయలు వెడలి తమ యనివార్యప్రబలవేగముచే మార్గముఁ జేసికొని మహాప్రవాహమువలె వెల్లివిరిసి యొక్కదినముననే దేశ, గ్రామ, నగరముల నన్నిటిని ముంచివేసి పంచబంగాళము గావింప సంసిద్ధ మై యుండెను.

ఆసమయమున హిందూకాలేజియందు పట్టభద్రులైన విద్యార్థియువకు లనేకులతోఁగలసి మేలసి యాతఁడు మాటలాడినపుడు వారలయం దనేకులహృదయములలో మఱుఁగువడియుండి ధర్మాన్నిప్రబలముగఁ బ్రజ్వరిల్లుచున్నటులును, మార్గము కనఁబడినంతనే యనేకు లామార్గమునఁ బరుగెత్తి సత్యధర్మముయొక్క సుశీతలచ్ఛాయక్రిందఁ గూర్చుండి మనఃప్రాణములను జల్లఁబఱచుకొన సంసిద్ధులై యున్నటులును దేవేంద్రుఁడు గ్రహించెను. ఈవిషయములను దెలిసికొనుటచే నాయన మనస్సునం దాశయు, నానందము నొక్క-మృడిగ నుదయించెను; కాని యాసమయమున వానిని దనభావమున నణఁచియుంచుకొనెను.

ఆకాలమున హిందూకాలేజీవిద్యార్థు లనేకు లేకమై యొకసభను స్థాపింపఁ బ్రయత్నించుచుండిరి.

ఆసభయందు విద్యాసంబంధములగు సమాలోచనములును, జ్ఞానాభివృద్ధికిరములగు చర్చలును, బరస్పరసాహనుభూతిభావము నభివృద్ధిపఱచుకొనుటకు దగిన ప్రయత్నములును, జేయు

చుండుట కుద్దేశించబడినది. ఆసభయందుఁ గేనలమును బైవిషయములను గుఱించి మాత్రమే యాలోచనములును ప్రయత్నిములును చేయఁబడుచుండును. అంతియే గాని యచ్చట ధర్మవిషయమై యెవ్వరు నేమియు నాలోచింపఁగూడదు.

ఈనిబాధనములను దెలిసికొని విద్యార్థుల సమదేశమును గ్రహించి కలాశాలాధ్యాపకు లాసభను స్థాపించుకొని నలుమతి నొసంగిరి. ఆసభయం దెట్టిధర్మచర్చయు జరుగకుండునట్లు విశేషముగ నిషేధించి యుండిరి. యుక్త సమయమునం దాసభ స్థాపిత మాయెను. దాదాపుగా రెండువందలమంది విద్యార్థులాసభయందు సభ్యులుగఁ జేరిరి. మన దేవేంద్రుఁడుగూడ నాసభయం దొక ప్రధానసభ్యుఁ డయ్యెను. ఆసభకు “సాధారణ జ్ఞానోపార్జనీ” సభ యని నామకరణము చేయఁబడెను.

హిందూకాలేశీయందే యొకగదిలో నీసభ స్థాపింపబడెను. నియమానుసారముగ సభ సమావేశ మగుచుండెను. కాలేజీ విద్యార్థులు వారివారి జ్ఞానము, శక్తి, సామర్థ్య మున్నగువాని ననుసరించి యాంగ్లమునను, వంగభాషయందు నుపన్యాసము లొనఁగుచుండిరి.

ఈవిధముగ నా “జ్ఞానోపార్జనీ” సభయందు విద్యార్థులచే విద్యాజ్ఞానాదులను గుఱించి పర్యాలోచనములు గావింపఁబడుచున్నను దేవేంద్రనాథుని మనస్సునకుఁ దృప్తి యేమియు లేకుండెను. కాలేజీవిద్యార్థు లందఱికిని గ్రంథపఠనముఁ గలిగెడు విద్య

నూత్రమే కలదు. లోకసంబంధ మగుజ్ఞానము వారి కెవరికిని లేదు. ఉన్నను, అది యత్యల్ప మైనదిగా నుండెను. కావున శైశవమునుండియు, నిత్యమును నూతన జ్ఞాన మార్జించుచున్న వాఁడును, నిత్యమును నూతన విద్యావిశేషములను, నవీనతత్త్వములను గ్రహింప సత్యంతప్రబలాసక్తి గలవాఁడు నగు మనదేవేంద్రుని మనస్సు దీనియం దెల్లు సంతృప్తి జెందఁగలదు? ప్రకృతి యెవ్వనికి విజ్ఞానగురువో, విశ్వ మెవ్వనికి సువిశాల కర్మక్షేత్రమో, యట్టివాఁడకొంచెపాటి విద్యనో నేర్చుకొనుటచేతను, ఏ చిన్నవిషయములనో గ్రహించుటచేతను ఎల్లు సంతృప్తి జెంది యుండఁగలడు ?

విశేషముగ నా 'జ్ఞానోపార్జనీ' సభయందు ధర్మచర్చ కెట్టి తావును లేదు. మనుజునకు యథార్థజ్ఞానము దేనివలనఁగలుగునో యాస్థాన మీసభయం దసలే లేనపుడు, సదా ధర్మజ్ఞాన పిపాస గలదేవేంద్రుని హృదయ మెల్లు శాంతి నందఁగలదు ?

దివదినమును, దత్తిభాకార్యము లెంత నియమపూర్వకముగ నెఱవేర్పఁబడుచున్నను, సభ్యబృంద మెంతగ నట్టి గ్రంథపఠన జ్ఞానమును గుఱించి మరల మరల నాలోచించుచున్నను దేవేంద్రుని నాధునిహృదయ మత్యంత వ్యాకులతతోడను, నద్దైర్యము తోడను గ్రుంగిపోజొచ్చెను తుద కాయన మనస్సునకు నచ్చి నటుల నొకసభను స్థాపింప సంకల్పించుకొనెను. దానియం దంతట నన్నివిధములైన విషయములను జర్పించి యథార్థ మగు జ్ఞాన

మును బొందుట కానుకూల్యము గలుగు నని తలంచెను.

తుద కట్లే జరిగినది. హిందూకాలేజియందుఁ జదువు పూర్తి చేసి బయటకు వచ్చినసిమ్మట 1839 వ సంవత్సరమునఁ దమ జోరాసంకోగృహమునం దొక నిరుపహతిస్థలమునందుఁ గొందఱు సాధారణవ్యక్తులతో నొక సభను స్థాపించెను. ఈసభ పేరే “తత్త్వబోధినీ సభ.”

ఈసభ స్థాపింపఁబడినపుడు విద్యావత్తులయొక్కగాని, పట్టభద్రులయొక్కగాని, సాహాయ్యమును దేవేంద్రుడు పొంది యుండలేదు. కాని యంతటితో నిరాశపడక యాతఁ డాసభా భ్యున్నతి కై ప్రయత్నింప రేయింబవళ్లు తిరుగుచుండెను. ప్రతి మాసమునందును నియమానుసారముగ నీసభ సమావేశ మగు చుండెను. సమావేశమునకుఁ బూర్వమే విషయములు స్థిరపఱుపఁ బడెడివి. సమావేశకాలములయం దానియమితవిషయములను గుఱించి యొక్కొకరుగాఁ దమ తమ వ్యాసములను జదివినతరువాత నందఱు నేకమై యావిషయములనుగుఱించి తర్కవిత్తర్కములఁ గావించుచుండెడివారు. ఇతర విషయములనుగుఱించియు నాలోచనలను సల్పెడివారు.

ఈవిధముగాఁ ‘తత్త్వబోధినీసభ’ స్థాపింపఁబడినది. ఇదియే దేవేంద్రుని జీవితకాలమునందు జరిగిన యుత్తమకార్యములలో సర్వోత్తమ మైన కార్యము.

సప్తమ ప్రకరణము

సంసారము

ఉద్దేశము మంచిదై మహత్తర మైనయెడల నాకార్యమునందుఁ దొలుదొల్త నెన్ని బాధలు, కష్టములు, సంతరాయములు, సంభవించినను మంగళకరుడగు భగవానుని మంగళవిధానముచే నయ్యది తుదకుఁ దప్పక సఫల మగును. “తత్త్వబోధినీసభ” యే దానికిఁ బ్రత్యక్షప్రమాణము.

దేవేంద్రనాథుఁడు ప్రధమమునం దీసభను స్థాపించినపు డీ “తత్త్వబోధినీసభ” దేశమునకుఁ జాల హితకర మగు కార్య మొనర్చు ననిగాని, యిది యొకకాలమున నుత్తమ విద్యాధర్మ జ్ఞానముల సర్వలోచనకు సర్వశ్రేష్ఠస్థాన మై పూజింపఁబడునని కాని, యీ దేశముయొక్కయు, సంఘముయొక్కయు నాయకులును, మహాపురుషులుగాఁ జిరకాలము ప్రజల భక్తి విశ్వాసములను బొంది యున్నవారును, బొందుచున్నవారును, ఈసభయందు సభ్యులయి దీనికిఁ బరమగౌరవమును బ్రసాదించు రని కాని న్వోష్ణమం దెనను గని యుండలేదు.

తుదకు వాస్తవముగ జరిగిన దదియే. దేవేంద్రనాథుఁడు ప్రథమమున సామాన్య వ్యక్తులు కొందఱతో నీసభ నారంభించినను బిమ్మట దేశచరిత్రయం దుజ్వలస్వర్ణాక్షరములతో శాశ్వతముగ లిఖింపఁబడియున్న నామములుగల వారలలో ననేకులు మహాపురుషు లీసభయందు సభ్యులై యాతని యాయున్నతోద్యమమును బహుశఃరించిరి.

వర్ధమాన రాజ్యాధిపతియగు స్వర్ణీయ మహతాష్ చంద్ బహదూరుగారును, పూజనీయులైన విద్యానాగర మహాశయులును, రాజేంద్రలాలమిత్రగారును, రామగోపాలఘోష్ గారును శంభునాథపండితులును, నదియాయందు ప్రఖ్యాతి పొందిన శ్రీశ చంద్రరాయగారును మొదలగు దేశమాన్య దేశపూజ్య మహాత్ము లందఱు నీ “తత్త్వబోధిని” సభలో సభ్యులుగాఁ జేరి, దీని సదుద్దేశ్య సాఫల్యమునకును, దీని చిరతరోచ్ఛ్రయమునకు మిగుల వ్యయ ప్రయాసముల కోర్చి యెంతయుఁ గృషిసల్పిరి. దేశమునందొంకొట్టినభావము నేటికినొకటి సాభాగ్యము లభించి యుండలేదు.

ఇన్నాళ్లకు సుశీతలనాయువు వీచినది. క్రమక్రమముగ హిందూకాలేశీయుఁడు విద్య నాజ్ఞించిన వ్యక్తులును “ఆదిభాగ్యహ్మ సమాజము” యొక్క ప్రవీణులును, ధర్మజ్ఞులు నైన సభ్యులును దేవేంద్రనాథుని విద్యాబుద్ధులయొక్కయు, ధర్మభావముయొక్కయుఁ బరిచయము నొక్కించుక పొంది యిపు డాయనయెడల నత్యంతము శ్రద్ధాభక్తులు గలవారై యొక్కరొక్కరు నాయన కనుగొన్నవారైరి. ఈసుయోగము నీశ్వరిప్రేరితమే యని యెంచి దేవేంద్రనాథుఁ డాయన్నత విద్యార్థుల నెల్లరను బ్రహ్మసమాజమునఁ జేర్చెను. దీనివలన నొకవైపున నాదిబ్రహ్మసమాజము, బలనత్తర మగుటయేకాక, మఱియొకవైపున దేవేంద్రనాథుని భవిష్యత్కర్మక్షేత్రముగూడ విస్తృత మయ్యెను.

అప్పటికిని దేవేంద్రనాథుడు యువకుడే; అతని వయస్సిరు
'వదియైదువత్సరములు మాత్రమే. ఆవయస్సునం దాతడు చేయఁ
గలిగినది యనేకులు నిపుణులుఁగూడఁ బ్రబలప్రయత్నములు
గావించియు నెఱవేర్చఁగలరొ లేరో సందేహమే. అట్లని యి
న్నాళ్లును దేవేంద్రనాథుఁ డితిరకార్యముల నన్నిటిని వదలి కేవ
లమును జ్ఞానధర్మచర్చలనే చేయుచుఁ గూర్చుండుట లేదు.

భగవానుడు తిన్నీప్రపంచమునకు సంసారిగ సంపినపు డాసం
సారమును వదలి వనముల కేగి తాపసధర్మము నవలంబించిన
యెడల ధర్మమును వీడి యధర్మము నవలంబించినటు లగు నని
యాతఁడు గ్రహించినవాడు. ఈ సంసారధర్మమును బూర్తిగఁ
బ్రాలించి దీనివలననే తిగినమార్గము నేర్పఱుచుకొని పరమాత్మ
ను జేరవలసియున్నది. కావున నాతఁ డట్లే సంసారమునందలి
సహస్రసంఖ్యాకములగు కఠోరకర్తవ్యముల నన్నిటిని బూర్ణ
ముగ నెఱవేర్చ నేర్చుకొనెను. మఱియు, సర్వవిధముల సంసార
ముచేఁ బరివేష్టించఁబడి యుండియుఁ బ్రకృతధర్మమార్గమునం
దెట్లు నడచిన భగవానుని జేరినగునో దాని నందఱి సమక్షమున
నుజ్జ్వలదృష్టాంతములతోఁ జూపి యుండిరి.

దేవేంద్రనాథుడు మహాపురుషుని సంతానము. కావున నా
తఁడు సంసారమును వీడి ధర్మాచరణమునకుఁ బోవ నుపాయము
లే కుండెను. ఆయన కనేక కార్యములు! లోకమున నల్లువైపుల
నుండి కార్యక్షేత్ర మాయన నాహ్వానించుచుండెను. ఆయన

వానిని వదలి యధర్మ మారంభించ నొల్లఁడు గాన సకల కార్యములయందును దృష్టిచుంచి యతఁడు తన మార్గమున నడుచు వలసివచ్చెను.

దేవేంద్రనాథుఁ డిన్నాళ్లును విద్యార్జనతోపాటు సాంసారిక సామాన్యకార్యములు మొనలుకొని వారి విశాలమును జమిందారీకార్యములవఱకు నన్నిటిని యక్తముగా నిర్వహింప నేర్చుకొనుచుండెను. ఇన్నాళ్లు నీవిషయము లన్నియు నేర్చుకొన నావశ్యకత లేకుండెను. కాని యన్నివైపులనుండియు నిత్యమును నూతనవిద్యను, జ్ఞానమును బొందుటకే యాతఁ డత్యంతము సభిలషించుచుండును. అది యాతనికి వినోదము. కావునఁ దన యిష్టము సారముగనే సాంసారిక కార్యముల నన్నిటిని, జమిందారీవ్యవహారముల నన్నిటిని నేర్చుకొని వానియందుఁ బ్రవేశమును సంపాదించెను.

అప్పు డాతని యిరువదియైదవయేట నతని తండ్రియగు, ప్రిన్స్ ద్వారకానాథుఁడు రాజకార్యములను బరిత్యజించి స్వతంత్రముగ వాణిజ్యమును జేయ నారంభించెను. ఆయన “కార్ తాకూర్ అండు కో” యను పేర నొక కార్యాలయమును నెలకొలిపెను.

దేవేంద్రనాథుఁడు విద్యార్జనతోపాటుగా నిన్నాళ్లును సాంసారిక కార్యములను, జమిందారీ కార్యములను నేర్చుకొని యుండెను గాన నిపుడు తండ్రిగాని కార్యాలయమునకరిగి నియమాను

సారముగఁ గార్యాలయముయొక్కయు, వాణిజ్యముయొక్కయు సమస్త కార్యములను నేర్చుకొన నారంభించెను. చూచుచుండఁ గనే యత్యల్పకాలమందే యాయన యన్నివిధములైన కార్యములందు నుత్తమజ్ఞానమును సంపాదించి తండ్రికిఁ దగిన పుత్రుఁడాయెను.

అయినను వీని యన్నిటియందును శ్రద్ధవహించి నేర్చుకొను నప్పుడుకూడ నాతఁడు పరమార్థజ్ఞానధర్మచరితమునుండి విరతుఁడు కాలేదు. దేవేంద్రనాథుఁ డీయల్పవయస్సునందే యిట్టి సర్వతోముఖమైన జ్ఞానము నార్జించుటఁ జూచి యాతని యద్భుత శక్తికి నివ్వెఱపడి యనేకు లతని సనేకవిధముల నభినుతించుచుండిరి.

దేవేంద్రనాథుని తండ్రియు, మఱి యితర గురుజనులు నాతఁ డిపు డనాయాసముగ సకలకార్యములను స్వయముగ నిర్వహించుకొనఁగలఁ డనిగ్రహింపఁగలిగిరి. కావున నాతని భవిష్యత్ స్థితిని గుఱించినచింత వారలను గలవర పెట్టలేదు. ఇపు డేనిమిషమునందైనను యోగ్యమగు పుత్రునిహస్తమున సంసార సంబంధమగు సమస్తభారము నునిచి తాను నిశ్చింతగా నుండవచ్చు నని తలంచి ద్వారకానాథుఁ డానందించుచుండెను.

ఇఁక దేవేంద్రనాథుఁడు సంసారసంబంధ మగుసకలకార్యములను నేర్చుకొన్నను బూర్ణముగఁ దాను సంసారి యగుటకు సంసిద్ధుఁడై యన్నను లోకమునందలి యెద్దానియందును దగులు

వడి మునిగిపోలేదు. నూనెపై నీటిబొట్టు తేలుచుండును కాని నూనెతోఁ గలిసిపోజాలదు. ఆయనయు నట్లే సంసారధర్మము యొక్క సకలవిషయ వ్యాపారములందును సంబంధము గలిగి యుండియు దేవతోడ నేకమైపోలేదు. ఏదియుఁ దనయుఁ దత్కార్య సక్తిని గలిగించి యాతనిఁ జుట్టివెచ్చి తనకు లోబలుచుకొనలే కుండెను. తన స్వభావసిద్ధ మగుధర్మబలముచే బలవంతుఁ డై యెంతటి జటిలవిషయజాలముచేతఁ జుట్టఁబడినను నాతఁడు సంపూర్ణ నిర్లప్త భావమునఁ దన దేశముయొక్కయు, సంఘముయొక్కయు, బ్రజలయొక్కయు సేవాకార్యమును జేయ మొనరి డెను. భవిష్యత్కాలమున నా యాసక్తిరహితుఁ డగు మహాపురుషుఁ డీలోకమున కొక మహాదర్శిప్రాప్తుఁ డగు నని యాతని యశావనమందే యాయా సూచనలవలన లోకులు గ్రహింపఁ గలిగిరి.

అష్టమ ప్రకరణము.

కర్మక్షేత్రము.

ఇంతలో దేశమునందుఁ గొన్ని యాంగ్లవిద్యాలయములును, గళాశాలలును, వైద్యకళాశాలలును వెలసెను. గ్రామగ్రామము నను బ్రభుత్వపాఠశాలలు నెలకొల్పఁబడెను. కావున నింక విద్య నేర్చుకొనుట కిబ్బందు లేవియు లేకుండెను. కాని యిన్నాళ్లును స్వధర్మవిహీన మగువిద్యయే వ్యాపించుచుండెను. దాని ఫలిత

మును గాంచి దేశీయులు భావికాలముస్థితిని గుఱించి మిక్కిలి విచారించుచుండిరి.

ఇప్పు డాధ్యమును దూరముచేసి దేశమున విద్యావ్యాప్తి తోపాటు స్వధర్మాసక్తియు వ్యాపింపజేయ దేవేంద్రనాథుడు విశేషప్రయత్నము చేయ నారంభించెను. తత్త్వబోధినీసభవారిచే గలకత్తాయం దొక నూతనవిద్యాలయమును స్థాపింపజేసెను ఈ విద్యాలయము పేరు తత్త్వబోధినీపాఠశాల.

ఈ తత్త్వబోధినీ పాఠశాలయం దుపనిషత్తులును, సుతీయు నితర శాస్త్రములును, వాసిఠోపాఖ్య స్వధర్మవిద్యయు నేర్పఁబడుచుండెడివి. ఇందు విద్యనేర్చు పద్ధతులును వరసీయ పుస్తకములు నన్నియు నితరపాఠశాలలోనివానికింటి భిన్నము లైనవి. ఇన్నాళ్ళుండియు నీదేశమునందలి పాఠశాలలలో జరిపింపఁబడుచున్న పుస్తకము లొక్కేములచే వ్రాయఁబడినవో లేక యనునదింపఁబడినవో యై యున్నవి. స్వదేశగ్రంథకర్తలు వ్రాసిన పుస్తకము లొకటి రెండుమాత్రమే యుండెడివి. అవియైనను అంగ్లేయుల యాచర్యముల ననుసరించి వ్రాయఁబడినవే. వారి భాష మిగులఁ గఠినమైనది. భావము మిక్కిలి దుర్బోధమైనది. విద్యార్థులకుఁ జాలఁ గఠినముగా నుండెడిది. దేవేంద్రనాథుడు ప్రసిద్ధిప్రథమమున దీనిపై దృష్టినుంచి దీనికిఁ బ్రతికార్యము సేయ నారంభించెను. ఆయన తత్త్వబోధినీసభవారి సాహాయ్యముతో సువిఖ్యాతపండితుఁ లగు నక్షయశుమారదత్తు మొదలగువారిచే

బు స్తకములను వ్రాయించి యాపు స్తకములను దత్తవ్రోధినీపాతశాలయందుఁ బాత్యపు స్తకములుగా నుంపించెను. ఆనుహకార్యముయొక్క సత్ఫలితముగా నేడు మన వంగసాహిత్య మింతటి యాన్నత్యమునుజెంది మనదేశమునందొండలు సాహిత్యచిశారదులును, గ్రంథకర్తలును బయలుదేరి గలిగిరి.

దేశమునందెల్లు వంగభాష మిక్కిలి యభివృద్ధి నొందఁగలదో, నంగీయు లెల్లు సరళముగను, సుందరముగను వంగమును నేర్చుకొని మాతృభాషయొక్క గౌరవమును నిలువఁ గలరో వంగసాహిత్య మెట్లున్నతినిజెంది నిలువఁగలదో దేవేంద్రనాథుఁడెల్లపుడును వాని కుపాయములను జింతింపఁదొడఁగెను. తత్ఫలితముగాఁ దత్తవ్రోధినీపభనుండి తత్తవ్రోధినీపత్రిక యను నామముతోఁ బ్రిప్రథమమున నొకమాసపత్రిక ప్రచురింప నారంభింపఁబడెను. ఈ తత్తవ్రోధినీపత్రిక నేటివఱకును నిరంతరాయముగ వెలువడుచున్నది.

నేడు వంగభాషయందు మాసపత్రికలకు లోటులేదు. కాని యీతత్తవ్రోధినీపత్రికయే వానికెల్ల మార్గప్రదర్శకమైన సర్వోత్కృష్టమగు మాసపత్రిక. వంగభాషయు, వంగసాహిత్యమును దేశమున నేఁ డింతటి యున్నతస్థితిని బొందుటకు మూలకారణము దేవేంద్రనాథుని యీ తత్తవ్రోధినీ పత్రికయే.

తత్తవ్రోధినీపత్రికయందు సరళశుద్ధసాధువంగభాషలో ధర్మశాస్త్రములును, దత్తవ్రజ్ఞానమును, సాహిత్యమును, ఇతిహాసము

లును, భూగోళమును మొదలగు విషయము లన్నియుఁ జూపింపఁ బడుచుండెను. దీనిని జదివి దేశములోని విద్యావంతు లందఱును విమోహితు లైరి. దీనియందలి భాషానైపుణ్యము, భావగాంభీర్యము, రచనావిషయము, చమత్కారము, గౌరవము, వానివలనఁ గలుగునుపకారము నందఱును గ్రహించిరి. మనుజుని జీవితమునందు ధర్మవిద్య నభివృద్ధి పఱచుటకును, దేశమును గౌరవార్హముగా నొనర్చుటకును సంఘమును నియమబద్ధముగా నుంచుటకు నిట్టి పత్రికాప్రచార మత్యంతము నావశ్యకమని యందఱును గ్రహింపఁగలిగిరి. దానితోపాటు దేవేంద్రనాథుని మహోన్నతోదార హృదయముయొక్క సద్దుద్దేశమును గూడ నందఱును గ్రహింపఁగలిగిరి. అపు డాయన యెడ నెవరికి నెట్టి యశ్రద్ధయు లేకుండెను. ఏవ్యక్తులు ప్రభువుమునఁ దత్త్వప్రబోధనీ సభయన్న నపహసించెడివారో, విరక్తిఁ జెందెడివారో వారందఱు నిపు డొక్కరొకరే వచ్చి స్వేచ్ఛగా సభయందుఁ జేరి తత్త్వప్రబోధినికి సభ్యులైరి.

దేవేంద్రనాథుఁ డీ తత్త్వప్రబోధనీ సభను, బత్రికను మిగులఁ జమత్కారముగ నడుపుచుండెను. దీనివలన దేశమున కనేకవిధముల నుపకారము చేకూరుచుండెను.

“తత్త్వప్రబోధనీపత్రిక” వేదవేదాంతములు మొదలుకొని నకల హిందూధర్మశాస్త్ర విషయముల మర్మములను బ్రచారము గావించి సనాతన హిందూధర్మమును సంరక్షించి, గౌరవ

పఱచుచుండెను. క్రైస్తవ మిషనరీల యాక్రమణమును నివారించి దేశమునందు స్వధర్మమును, సంఘమును రక్షించెను విద్యాశాఖాధికారులయొక్కయు, శిక్షాప్రణాళికల యొక్కయు దోషములను జూపి సద్విద్యావ్యాప్తికి నలయు మార్గములను వెల్లడించెను. హిందూసంఘమునందలి నాయకుల దోషములను, దుర్బలత్వమునుజూపి సంఘమునందలి యనేకానర్థములను దొలగింప విశేషప్రయత్న మొనర్చెను. ప్రజలను బీడించు జమీందారుల యొత్తిడినుండి దుర్బలులైన ప్రజలను రక్షించుటకును, పన్నులభారమునుండి దేశమునం దున్న దీచులను దరిద్రులను రక్షించుటకును విశేషప్రయత్నములు చేయ నారంభించెను.

కావునఁ దత్త్వబోధినీ పత్రిక, గుల్లు దేశీయులకు సేన చేయుచుండెను. ఈవిధముగ దేవేంద్రనాథుఁడు తత్త్వబోధినీ సభను స్థాపించి యహర్నిశమును మిగుల గాఢపరిశ్రమము గావించి స్థిరప్రయత్నముల నొనర్చి దేశమునకు మహోపకారమును జేయ మొనరిడెను. ఇతరులు వందలకొలది నేకీభవించియు, నాయన చేసినదానియందు శతాంశ మయినను జేయఁగలరో లేరో సందేహమే.

కాని దీనితోడను దేవేంద్రనాథుఁడు సంతృప్తిఁ జెందలేదు. ఆ కాలమునం దిప్పటివలె నన్నివిధములయిన పుస్తకములు నీ దేశమునం దింత సులభముగ దొరకుచుండెడివికావు. కావునఁ జమప్రకాసుటకును, జ్ఞానోపార్జన మొనర్చుకొనుటకు నెంత గాఢే

చ్చయున్నను దృష్టికర మగుపుస్తక మొకటియుఁ గాన్పించెడిది కాదు. కావున నాతఁడు నిరాశఁజెంది యా కోరికను విడనాడ వలసి యుండెడిది. దేవేంద్రనాథుఁడు దేశవాసులకుఁ గల యీ లోపమును గ్రహించెను. దానిని నివారించుటకుఁ దత్త్వబోధినీ సభవారిచే నొక గ్రంథసభను, పుస్తకాలయమునుగూడ స్థాపింపఁ జేసెను

ఈ గ్రంథసభయం దేషియాటిక్ సొసైటీ కనురూపములగు కార్యములు జరుగుచుండెను. ఇంతకుఁ బూర్వమునుండియు నా సభయొక్క ప్రయత్నములచేతఁ గేవలమును సర్వవిధములయిన శాస్త్రగ్రంథములు మాత్రమే సమకూర్పఁబడుచుండెను. ఇప్పుడన్నిచైపులనుండియు నన్నివిధములయిన గ్రంథములును సంగ్రహింపఁబడుచుండెను. ప్రాచీన హస్తలిఖితపుస్తకములు గూడ సేకరింపఁబడుచుండెను. ఈ గ్రంథసభ మిక్కిలి దుర్లభపుస్తకముల నన్నిటిని బహువ్యయప్రయాసముల కోర్చి సంగ్రహించి ప్రచురించుటకుఁగూడ నారంభించెను. ఈవిధముగాఁ దత్త్వబోధినీ గ్రంథసభచే స్థాపింపఁబడిన పెద్ద (ప్రైవేట్) గ్రంథాలయము వలన దేశమునకు మహోపకార మొనగూడుటయు నొనగూడుచుండుటయు నందఱును గ్రహింపఁగలిగిరి. ఆపుస్తకాలయమిప్పుడు 'డాదిబ్రాహ్మ సమాజ పుస్తకాలయ' మని పేరొందియున్నది. దానియందు సమకూర్పఁబడిన యతిప్రాచీనగ్రంథములు దేశమునం దింకెక్కడను గానరావు. కాని యింకను దేశీయుల మన

స్ఫులనుండి క్రైస్తవధర్మమును, ఘోషరీల ప్రభావమును సంపూర్ణముగ దూరముగానట్లు దెలిసికొని దేవేంద్రనాథుడు దీనికిఁ గారణమును వెదక నారంభించెను. ఘోషరీ దేశమునకు వచ్చి గొప్ప గొప్ప విద్యాలయములను స్థాపించి దేశీయుల మనస్సులను లోబఱచుకొనిరి. అనంతరము తమపై జనులకు భక్తి విశ్వాసము లభివృద్ధియైనకొలదిని దిమ యుద్దేశములు నెఱవేఱఁగల వని వారు తలంచుచుండిరి. ఈ విషయము నాతఁడు బహు ప్రయత్నములచేతను, బరిశ్రమములచేతను, వివిధస్థానములలోని వివిధములైన ప్రసంగములచేతను గ్రహింపఁగలిగెను.

దేశమునందలి కొందఱు ధనికులను, బండితులను సమావేశపఱచి, వారి తోడ్పాటులన మిషనరీలవలె బడులను గళాశాలలను స్థాపింపఁగలిగినచో దేశవాసు లింక ఘోషరీలపక్షమునఁ జేరరని దేవేంద్రుఁడు తలంచెను. ఈయుద్దేశముతోఁ బ్రతి పెద్ద మనుష్యునింటికినిబోయి మన దేశవాసులచే నెఱుఁగైన నొక్క మహావిద్యాలయ మయినను స్థాపింపఁబడవలె ననియు, దానినలననే దేశమునకు మహోపకారము చేకూరఁగలదనియు నందఱును నచ్చునట్లు బోధించుచుండెను.

దేవేంద్రుని యీ మహాప్రబల ప్రయత్నమునకు ఫలితముగాఁ గలకత్తాయందలి 'సిప్లూ' భవనమున నొక సభ యేర్పాటు చేయఁబడెను. ఈసభయందుఁ బట్టణవాసులలోని చిన్నలును పెద్దలును, ధనికులును, బీదలును, పండితులును, పామరులును,

పెక్కుమంది సమావేశమయిరి. వా రందఱు నేకీభవించి 1845వ సంవత్సరమున నొక యున్నత విద్యాలయమును స్థాపించిరి. దీని పేరు “హిందూహితార్థి విద్యాలయము.” ఈహిందూహితార్థి విద్యాలయమును స్థాపించినవెంటనే దానికి నలుబదివేల రూపాయల మూలధన మేర్పడెను. దీనికి నెలకు వేయిరూప్యములు వ్యయమగుచుండెను. సుప్రసిద్ధుఁడును, కిర్మనీరుఁడును మహా పండితుఁడును నైన భూదేవముఖ్యోపాధ్యాయుఁడు దీని కధ్యక్షుఁడుగా నెన్నుకొనఁబడెను.

ఆసమయమున దేవేంద్రనాథుని హృదయాంతరాళమునం దొక ప్రబలవిషాదజలధర మలముకొనెను. ఆయన తండ్రిగారిగు ప్రిన్స్ ద్వారకానాథతాకూరుగారు రెండుసారు లింగ్లాండునకు వెళ్ళిరి. 1842 వ సంవత్సరమున మొట్టమొదట వెళ్ళినపుడు స్వర్గీయ మహారాణీ విక్టోరియా సవరివారముగ నాతనికి యథోచిత సత్కారము గావించి యాదరించెను.

మహామాన్యు లగు రోమకమతాచార్యుఁడు, ప్రెషియా ప్రిన్స్, ఫ్రాన్సు బెల్జియముల ప్రభుత్వములు నాతని కనేక విధముల గౌరవాతిధ్యముల నొసఁగి సత్కరించి యుండిరి. ఇది తాకూరువంశమున కెంతగౌరవప్రదమో సకల వ్యదేశీయులకు నంత గౌరవప్రదమే.

ప్రిన్స్ ద్వారకానాథుఁడు 1845వ సంవత్సరమున ‘హిందూ హితార్థి’ విద్యాలయ స్థాపనమును జూచి రెండవమా టింగ్లాం

దునకుఁ బోయెను. ఆయన జీవయాత్ర యచ్చటనే ముగిసెను. రెండవసారి యింగ్లాండు వెళ్ళినవెనుక 1846 వ సంవత్సరము ఆగష్టు 1వ తేదీని యీతని 51వ వత్సర వయస్సున నతఁ డచ్చటనే తన దేహలీలలను ద్యజించెను. పరమబాంధవుఁ డగురామ మోహనరాయ లేదేశమునందలి మృత్తికయందుఁ దన యంత్య స్మృతి నునిచియుండెనో యీతఁడు నాప్రేమబంధమును ద్రెంచు కొనలేక కాఁబోలు నచ్చోటనే మృతిజెందెను.

దేవేంద్రనాథుఁడు బాల్యమునుండియుఁ బ్రకృతి సౌందర్య వీధీవిహారములు సలుపఁ గాఁగ్గిందు చుండువాఁడు. మఱియు విశేషించి నొకపై నెక్కి జలధిగర్భమునందలి యుత్తుంగతరంగ మాలికాఢోలికల నూయెల లూఁగుచుఁ గ్రీడావినోదముల వినోదింప నెంతయు నువ్వెళ్ళారుచుండెడివాఁడు ఇట్టి వినోద విహార సమయముననే యీతఁడు తనవిశాలకర్మక్షేత్రముయొక్క కార్య జాల ప్రణాళికను లెస్సగ నేర్పఱచుకొనఁదగు చిత్తశాంతిని, మానసిక బలమును, సాధనోపాయములను సమకూర్చుకొనువాఁడు. పితృవియోగ విచారవర్తమానము వినవచ్చినపుడు నా విధముననే నొకావిహారము సలుపుచుఁ దన జీవిత భావి కర్తవ్యముల నన్నిటిని నియమించుకొనుచుండును. హఠాత్తుగా నీవార్త యీతని చెవిని బడినంతనే యాయనపైఁ బిడుగుపడినట్లాయెను. ఆయనయే తనతండ్రికి శ్యేష్ఠపుత్రుఁడు; తండ్రి యనంతరము సంసారభార మంతయు నాయన తలపైఁ బడెను. కాని యీ

నిష్కామ కర్మవీరుఁ డేమాత్రమును భీతిఁ జెందలేదు. మహా సంయమివలె, మునివలె, ఋషివలె నప్పటినుండియుఁ దన విశాల కర్మక్షేత్రమున యధార్థముగఁ బ్రవేశించి భాగము లన్నిటిని దన తలపై వేసికొనెను.

అప్పటినుండియు నాతఁ డెన్నివిధములగు విషయవ్యాపారములయందును గర్మప్రవాహములయందును మునుఁగుచుఁదేలు చుండెనో యావిషయ మాలోచించినచో మన మాశ్చర్యాన్ని తులము గావలసినదే. ఒక్కవైపున విపులముగు జమిందారీ వ్యవహారములు, ఇంకొక్కవైపున విశాలముగు ధర్మరాజ్యశాసనములు, మఱొక్కవైపున నూతన సంసారప్రవేశము, వేఱొక్కవైపున క్రొత్తసంసారపు తుర్పాటులు, ఇంకొక దిక్కున కఠినతరవ్యాపారవిషయములు, (కార్యాగారము, వాణిజ్యము మొదలగు నవి.) ఒకదిక్కున దేశసేవ, ప్రజల కనేక విషయముల నున్న తిని నమకూర్చుట. ఆయన కీక నొక్క నిమిషమైన నూపిరాడకుండెను.

అయినను ధర్మవీరుఁడును, గర్మవీరుఁడు నగు చేవేంద్రినా ఘోష తన లక్ష్యమునుండి భ్రంశము నొందలేదు. అన్నివైపుల నన్నివిషయముల నెల్లపుడును సామంజస్యమును సమకూర్చుచుఁ గఠోరపరిశ్రమచేతను, ప్రాణసంశయకర సాధనములచేతను సంపూర్ణ నిష్కామ భావముతో స్థిరలక్ష్యముగలవాఁ డయి తన గంతవ్యమార్గమున దినదినమును ముందునకుఁబోవుచుఁ బ్రపంచమునం దుజ్జ్వలధర్మమును నెలకొల్పెను.

న వ మ ప్ర క రణ ము.

సా ధ న .

స్వర్గస్థుడైన ద్వారకానాథుడు తా నెంతటి యుదారచేత స్కూడో యంతటి దానశీలుడుకూడ నై యుండెను. దాన ధర్మములు చేయుటయం దెల్లపుడును నందనప్రిన్స్, (రాజపుత్ర) నామముయొక్క గౌరవము నినుమడింపజేయు చుండెడివాడు. స్వదేశమునకు హితకరము లగుకార్యములను జేయుటకుఁగాని, దాని యున్నతికిఁగాని యాతఁ డెపు డెంత దాన మొసంగెనో లెక్కింపవీలులేదు. ఆ దానము లల్పములైనవియుఁ గావు. నిజ ముగ నవి రాజకుమారులకే తగియున్నవి.

కావున నాతఁడు విపులధనరాసుల నార్జించినట్లే వ్యయముఁ గూడ నతులముగఁ గావించెను. కావుననే యాతఁ డధికముగ ఋణముఁగూడఁ జేయవలసివచ్చెను. ఆయన మరణానంతరము దేవేంద్రనాథుడు సమస్త విషయ సంపదల భారమును పొంది నపుడు నల్లువైపుల విపులములగు పైతృకఋణము లుండెను. దేవేంద్రనాథుఁ డీదెబ్బకుఁ దాళజాలఁ డని యందఱును లోలో నఁ దలంచిరి. హితకాంక్షులగు స్నేహితు లనేకు లాయప్పుల వన్నిటిని నీమీఁద వేసికొనక శాంతముగఁ గూర్చుండు మని సలహాల నొనఁగి యుండిరి.

అట్లు చేయఁగా ననుకూలతకూడ నుండెను. ఆయన తన యిచ్చానుసారముగ నాయప్పు సన్నిధి నొప్పుకొనకున్నచో నాయన నెవ్వరు నేమియుఁ జేయఁజాలరు. అప్పిచ్చినవారి కొక్క డమ్మిడి యైనను ముట్టడు. అందఱును సంపూర్ణముగా మోసగింపవచ్చును. కాని దేవేంద్రనాథుఁ డట్టి యధర్మకార్య మాచరింపఁగలఁడా ?

ఆయన తన మనస్ఫూర్తిగా నమస్త పైతృకఋణములను దన తలపై వేసికొనెను. అందఱును గనియు వినియు సత్యాశ్చర్యానివృత్తులైరి. అర్థశాస్త్రవేత్త లనేకు లాయనను బుద్ధిహీనుఁ డని యాక్షేపింప మొదలిడిరి.

అప్పటినుండియు దేవేంద్రనాథుఁడు దీనదరిద్రవేషమును ధరించెను. అత్యంతమితవ్యయముతో సామాన్యనివలె సంసారమును గడపుకొని క్రమముగా విపులములగు తండ్రిగారి ఋణములను గవ్వలతోఁగూడ దీర్చివెచి సంపూర్ణముగ ఋణవిముక్తుఁ డాయెను. ఇట్టి సత్కార్యమునకుఁ బ్రతిఫలము నొసఁగక భగవానుఁ డూరకుండునా ? ఆయనకు మరలఁ గ్రమముగా నసంతృప్తిశ్వర్యరాశులను విపుల గౌరవము నొసఁగి బహూకరించెను.

ఈసారి యాతఁడు ధర్మసంస్కారకార్యమునందును, సంఘోన్నతీకర కార్యమునందును, ప్రచారకార్యమునందును, మనస్సును నిమగ్నము చేసెను. స్వర్ణస్థ రాజా రామమోహనరాయ

లేయు త్తమధర్మమునకుఁ బునాదివైచి తన హస్తమునం దుంచి చనియెనో దాని కారణం దుత్తరసాధకుఁ డాయెను. బ్రాహ్మధర్మ మెట్లు దేశమునం దందఱకు నాదరణీయము కాఁగలదో, దేశీయు లెట్లు తమ తమ యిచ్చానుసారముగా వచ్చి యా ధర్మమును స్వీకరింపఁగలరో, దేశమునుండి మిషనరీల యాధిపత్య మెట్లు తొలఁగిపోఁగలదో, క్రైస్తవధర్మమునకంటె బ్రాహ్మధర్మము పైఁ బ్రజల కనురాగ మెట్లభివృద్ధినందఁగలదో యను విషయ ములను గుఱించియే రాత్రింబవళ్ళు చింతించి తత్ప్రయత్నముల యందు నదా నిమగ్నుఁ డగుచుండెను.

రామమోహనరాయ లా ధర్మమును బ్రచారము చేయనన లంబించిన పద్ధతులు సాధారణప్రజల కత్యంతమును గఠినములు గను, దురవగాహములుగను నుండెడివి. కావునఁ బ్రజ లాసమ యమున వాని మర్మమును గుర్తెఱుంగకపోవుటచే నాధర్మముపై ననురక్తులు కాలేదు. దేవేంద్రనాథుఁ డీవిషయమును గ్రహించి దేశీయు లందఱును సర్వసాధారణముగ నీధర్మసారతత్త్వమును సులభముగా గ్రహింప ననుకూల మగుమార్గముల నవలంబించి యావిధమున బ్రాహ్మధర్మప్రచారము చేయ మొదలిడెను. ధర్మమును గ్రహించుట యొక విషయము. ఆ ధర్మమును సాధనచేసి పాలించి దానిపారమును ముట్టుట మఱొకవిషయము. రామ మోహనరాయలు వ్రాసిన పుస్తకములవలనను, ఆయన యొసంగిన యుపన్యాసములవలనను బ్రజలు ధర్మసాధనము చేయుటకుఁ

దగిన సులభమార్గములను జూడఁజాలకపోవుటచే దేవేంద్రుఁ
డామార్గములను వానియుపాయములను జూపింప నారంభించెను.

ఆయన ప్రప్రథమమున ననేకస్థలములయందు బ్రహ్మసమా
జములను స్థాపింపనారంభించెను. అసంతర మానమాజములలో
నెట్టిప్రణాళిక నవలంబింపవలయునో స్థిరపఱిచెను. బ్రాహ్మధర్మము
నెట్లు స్వీకరింపవలయునో, బ్రాహ్మధర్మసంగతములగు నుపాసనల
నెట్లు జరపవలయునో, యాధర్మము నెట్లు పాలింపవలయునో,
బ్రాహ్మణు లేయేకార్యముల ననుషింపవలయునో, యా పద్ధతు
లన్నియు నెట్లుండవలయునో యను విషయముల నన్నిటికిని
యొక నియమప్రణాళిక నేర్పఱిచెను.

ఈబ్రాహ్మధర్మమునకు మూలము హిందువుల వేదాంతము;
దీని నియమములు, పద్ధతులు, అనుష్ఠానములు మొదలగున
వన్నియు వేదాంతానుసారముగా నిర్ధారణ చేయఁబడినవి. ఈ
వేదాంతము మిక్కిలి కఠినశాస్త్రము. గొప్ప పండితులకైన
నిది సమగ్రముగా గ్రహించుట సులభ మైనవిషయము కాదు.
కాని వర్తమానకాల మూఢాచారములయందుఁ బడియున్న
హిందువులకు నీ వేదాంతశాస్త్రమునకు నత్యధికమగు భేదము
గలదు.

కావున నీవేదాంతము ననుసరించి దేవేంద్రనాథుఁడు బ్రాహ్మ
ధర్మాచారముననుష్ఠానములను, నియమప్రణాళికను, ఏర్పాటు
చేసినపుడు, ఆదిబ్రాహ్మసమాజమునకుఁ జెందిన కొండఱకుఁ

బూర్వాచారపరులగు హిందువులతోడ మతభేదము లేర్పడెను. కాని దానికి మీమాంసచేయువా రెవరు? ఈవంగదేశమున వేద రహస్యముల నెఱిగిన మహాపండితు లెవరును లేకుండిరి. అపు డాయన యీదేశమునుండి నలుగురు మంచిపండితులను వేదము లును, వేదాంతములును జదువుకొని వచ్చుటకు కాశీకిఁ బంపి యుండెను. అచ్చట వారు కొన్నిసంవత్సరము లుండి పరిశ్రమము చేసి వేదములను వేదాంతములను జక్కఁగఁ జదువుకొని వచ్చిరి. దేవేంద్రనాథుఁడు బ్రాహ్మధర్మమునుగుఱించి యేయే విషయములు చెప్పియుండెనో యని యన్నియు వేదవేదాంత సమ్మతములయినవే యని వారు సప్రమాణముగఁ జెప్పఁగలిగిరి. అపు డామతభేదము లన్నియు సమసిపోయెను. బ్రాహ్మధర్మ మున్నతిమార్గమున సంతకంతకు ముందుకుఁ బోవుచుండెను. ఆ నలుగురు పండితులందును గాశీనుండి మొట్టమొదట 'వేదాంతవాగ్గీశుఁ'డను పట్టమును బొందివచ్చిన మహాపండితుఁడగు నానందచంద్రుని దేవేంద్రనాథుఁడు బ్రాహ్మసమాజాచార్యునిగా నియమించెను.

కాని బ్రాహ్మధర్మ పాలనమునకు నా ధర్మసంబంధ మగు క్రియాకలాపముల ననుష్ఠించుటకును మాటిమాటికి వేదాంతములను జదువవలె నన్న సది యందఱకు నసాధ్యమని తలంచి దేవేంద్రుఁడు సుబోధమములగు మతధర్మగ్రంథములను వ్రాసి ప్రచురింప నారంభించెను. దేవేంద్రనాథుఁడు రచించిన పుస్తకములే

బ్రాహ్మధర్మమునకు మూలాధారదండములై యీదేశమున నీ యుగమున మతధర్మగ్రంథములై యుండెను.

కేవలము సంతమాత్రముతోడనే దేవేంద్రుడు తృప్తిజెంది యూరకుండలేదు. అప్పటి వార్తావ త్రికలందును, మాసపత్రిక లందును బ్రాహ్మధర్మమునుగూఱించి సర్వదా వ్యాసములను వ్రాయ మొదలిడెను. అనకాశమున్నపుడెల్ల సుపన్యాసము లిచ్చి చిన్నలకును బెద్దలకును, ధనికులకును, బీదలకును, పండితులకును బామరులకు నెల్లరకును బాగుగా ధర్మమును బోధించుచుండెను. ఆయన పుస్తకములును, వ్యాసములును, మృదుమధురములై, సరళములై, చిత్రాక్షరకములుగ నుండెను. ఆయన యుపన్యాసములుగూడ నట్లే రసయుక్తములై, మధురములై, జనసామాన్యహృదయముల నాకర్షించునవిగా నుండెను. వేదములు వేదాంతములు, మొదలగు వైదికగ్రంథములలోని కఠినములగు మంత్రముల నన్నిటి నాతడు మిగుల సులభమును, సరళమును, మధురమునగు వంగభాషలోనికి మార్చి, వానియర్థమును వ్రాసి ప్రకటించి సాధారణప్రజలు గ్రహించుటకు మిక్కిలి సులభముగ ననుకూలముగ నుండునట్లు చేసెను. దీనివలన నందఱును మిగుల సులభముగ బ్రాహ్మధర్మతత్త్వమును గ్రహింపఁగలిగి యానందము ననుభవించుచుండిరి. దేవేంద్రనాథుడు చేసిన యీ పని, సామాన్యశక్తియు సామాన్య పాండిత్యము నున్నంతమాత్రము జరుగునది కాదు.

వేదములు, సుపనిషత్తులును మొదలగు కఠోరశాస్త్రములన్నిటి నెట్టి ఛందస్సుతో నేవిధమునఁ బఠింపవలయునో, యే స్థానమునం దేవిధమున నుచ్చరింపవలయునో యట్టి నిబాధములఁ జాల శ్రద్ధతో విద్వాంసులకు నేర్పుచుండెడివాఁడు. దీని కెంత శక్తి, విద్య, చర్చ యావశ్యకములో యూహించుకొనుఁడు.

కాని కేవలము ధర్మశాస్త్రమును, హిందూశాస్త్రములను మాత్రమే గ్రహించి యంతటితో నూరకుండక, దాని ననుసరించి సకలాచరణములను, గిరియాకలాపములను, బూజను, ధ్యాన ధారణములను జేయ నేర్చుకొని చుండఱును దిన దినము ధార్మికులగునట్లును, భగవానుని స్వరూపమును గ్రహించి దిన దినము నాయన వైపున కాకర్షింపఁబడునట్లును దుడకాయనను బొంది మానవజీవితమును సార్థక పఱచుకొనునట్లును, ఆయన స్వయముగ బ్రాహ్మధర్మమున కాచార్యులై తన దృష్టాంతమును జూపి చాలశ్రద్ధతో నందఱకును బోధింప మొదలిడెను.

ఈవిధముగా బ్రాహ్మధర్మము దినదినము నున్నతినంది దేశమందంతటను బ్రచారిత మగుచుండెను. ప్రతిదినము నెందఱో యాధర్మము నవలంబించుచుండిరి. చూచుచుండఁగనే యిది నలువైపుల విపులముగ వ్యాపింపనారంభించెను. దేశమునందు ధర్మవిద్యయేకాక నూతనయుగమునైత మారంభ మయ్యెను.

ఈకారణముచేతనే యప్పటినుండియు నీదేశమునఁ గ్రైస్తవ ప్రవాహము తగ్గిపోయెను. ఛాదరీల యాధిపత్యము లోపింపఁ

జొచ్చెను. హిందూదేశమున మరల సత్యధర్మము నవబలముతో, సగౌరవముగఁ దలయెత్తి నిలువఁగలిగెను. దేశమం దంతటను ననజీవనము ఆనందరసవాహినీప్రబలతరంగములఁ బొంగి పొరలి ప్రవహింప మొదలిడెను.

నేటికి స్వర్గీయ రాజా రామమోహనరాయలు పడిన శ్రమకును, జేసినపనులకును ఫలము గలుగనారంభించెను. ఈవిధముగ ధర్మవీరుఁడును, కర్మవీరుఁడును, జ్ఞానవీరుఁడు నగు దేవేంద్రుఁడు దేశమునకుఁ జేసినకార్యములును, గావించినసేవయు నీదేశపు జాతీయేతిహాసమునందు శాశ్వతముగ స్వర్ణాక్షరములతో లిఖితమై యున్నది.

వీరియనంతరము దేశక్షేమమునకును, లోకకల్యాణమును, సంఘోద్ధరణకును బాటుపడి శాశ్వతనామము నక్షయకీర్తిని నిలిపి పోయినవారందఱును సర్వవిధముల దేవేంద్రనాథునకు ఋణపడి నవారే యగుచున్నారు. ధన్యాభిధానులుగను, మహాపురుషులుగను బూజింపఁబడిన స్వర్గీయ కేశవచంద్రసేనులవారీ మహాపురుషుని కత్యంతప్రియులగు ప్రధానశిష్యులు.

ద శ మ వ్ర క ర ణ ము

మ హ ర్షి

శ్రోతుల రుచులు భిన్నములు; కాలమును వయస్సు ననుసరించి యందఱ రుచియుఁ గొంచెముగాకున్నఁ గొంచె మయినను మా టుచుండును. ఇదియే మనుజుని స్వాభావికధర్మము. కనుక బ్రాహ్మసంప్రదాయము వృద్ధి యగునపుడు నానావిధములగు మనుష్యులును వచ్చి చేరి దినదినము బ్రాహ్మదళమును వృద్ధి చేయమొదలిడిరి.

మనుజుల భావములు మాతినకొలఁది వేటువేటు స్థానముల వేటువేటు సమాజములను స్థాపింపఁగోరు చుండిరి. కాని యెన్ని సమాజములను నెలకొల్పినను వానియందు మూలసత్యములకు నైరుధ్యము గలుగకుండుటకై యాదిబ్రాహ్మసమాజ ప్రధాన పురుషులు ప్రయత్నించు చుండిరి. అతఁడు పరమజ్ఞాని, మానవ హృదయముయొక్కయు, విశ్వ ప్రకృతియొక్కయు స్వభావము ను ధర్మము నాతఁడు చక్కఁగా నెఱుఁగును. విశ్వప్రకృతి పరివర్తనశీలమయినది. కాలక్రమమున సామాజికాచారవ్యవహారములన్నియు మాటుచునే యుండును. ఒక్కతీరుననే శాశ్వతముగ నెవరు నెట్టి నియమప్రణాళికను నియమించి యుంపఁజాలరు. ఈవిషయము నాతఁడు చక్కఁగా గ్రహించెను. కావున సమాజమువారు వేటువేటు సమాజముల స్థాపింప ననుమతిని

గోరినపుడు చాల సంశోషముతో నాతఁడు వారి కనుమతి నొసంగెను. కాని ఒక నిషయమునందుమాత్ర మెల్లరను శ్రద్ధఁ బూనుఁ డని చెప్పియుండెను.

వారిల్లుచెప్పిరి— “ఎవరైనను దేశముయొక్కయు, మానవులయొక్కయు, గల్యాణార్థమై భిన్నభిన్నప్రణాళికలతో బ్రాహ్మసమాజములను స్థాపింపఁగోరినయెడల స్వేచ్ఛగా నట్లాన ర్పనవచ్చును. కాని యందఱు నొకవిషయమునందు మాత్రము సావధానులై యుండవలెను. భిన్నభిన్నసమాజము లభిప్రాయ భేదములకై కాని భిన్న కార్యప్రణాళికలకై కాని పరస్పరతర్క వితర్కములకును వాదోపవాదములకును దిగఁగూడదు. ఎవ రేమార్గముఁబట్టి నశచినను నెల్లరియుద్దేశములు నేకమై యుండ వలెను. అందఱు నాయొక్కపరమేశ్వరునే యుపాసించుచున్నా మనువిషయము నెల్లపుడును జ్ఞాపకముంచుకొనవలయును.”

దేవేంద్రనాథుని యాయుపదేశానుసారముగా బ్రాహ్మసమా జకు లనేకసమాజములను స్థాపింప మొదలిడిరి. కాని యందఱును దేవేంద్రుని గురుతుల్యునిగ గౌరవించి నడుచుటచే వారిలో నెవరి కిని బరస్పరనివాదము లేర్పడలేదు. అపు డాబ్రాహ్మసంఘము లన్నియుఁ దమతమ యిష్టానుసారము దేశమున నల్పవైపుల ధ ర్మప్రచారము నలుప కెదురలిడినవి. దీనివలన బ్రాహ్మసమాజ మునం దనేకులు చేరి బ్రాహ్మ్య లగుచుండిరి.

మహాప్రభువగు గౌరాంగుఁడు పాత్రాప్రతిములనునిచా

రింపక, భేదాభేదములఁ బాటించక, స్త్రీల కేమి, పురుషుల కేమి, నీచుల కేమి, శ్రేష్ఠుల కేమి, పండితుల కేమి, పామరుల కేమి, పుణ్యవంతుల కేమి, పాపుల కేమి, మానవుల కెల్లరకును హరినామమునుపదేశించెను. దేవేంద్రనాథుఁడు నల్ల జనుల కందఱకును భేదమును బాటించక బ్రాహ్మధర్మమును వేదాధికారము నొనఁగుచుండెను. ఇది ననాతననై దిక్ధర్మానురాగులగు హిందువులకుఁ గంటక మయ్యెను. వారు దేవేంద్రనాథునియెడల మిగులఁ గోపోద్దీపితు లైరి.

స్త్రీలకును, శూద్రులకును వేదాధ్యయమునం దధికారము లేదు. ఇది శాశ్వతమగు వైదికపద్ధతి; కావున దేవేంద్రుఁ డాసంస్కారముయొక్క మూలమునం దొకదెబ్బ వేసి ఖండించి స్త్రీల కేమి, శూద్రులకేమి, నీచులకేమి, పతితులకేమి యందఱకును వేదమంత్రమున దీక్ష నిచ్చి యధికార మిచ్చి బ్రాహ్మధర్మప్రచారమున దృఢవ్రతుఁ డయినపు డది వారెట్లు సహింపఁగలరు?

ననాతనధర్మము లోపించునను భయముచేత వారు ఘోరాం దోళన మారంభించిరి. దేవేంద్రనాథు నణఁచుటకును, బ్రాహ్మధర్మమును బ్రాహ్మనమాజమును వినాశ మొనర్చుటకును వారనేకవిధములఁ బ్రయత్నములు గావించు చుండిరి. కాని యెవరి యుద్దేశము మహత్తరమయినదో, యెవరు సంపూర్ణముగ నిష్ఠాములో, స్వార్థరహితులో కేవలము పరోపకారమునకై చేతఁజేయుమునకై యెవ రాత్మసమర్పణమును గావించెదరో వారి యున్నతోదార చరిత్రలను ప్రజలు గ్రహించినను గ్రహింపకపోయి

నను స్వయముగ భగవానుడే వారికి సహాయుడై వారిప్రయత్నములను సిద్ధిబొందించును. దేవేంద్రనాథుని జీవితమునందట్లే జరిగెను.

ఈవిధముగా ధర్మప్రచారము చేయ సమకట్టి శ్రీ చైతన్యమహాప్రభువు దేశీయులవలన నెన్నియో బాధలకు గుటియయ్యెను. దేవేంద్రనాథుడుగూడ నట్లే నానావిధములగు నిందలను, బాధలను సహింపవలసి వచ్చెను. కాని యీ చైతన్యప్రభువువలెనే వాని నన్నిటిని యెంతమాత్రమును లక్ష్యపెట్టలేదు. నిర్విఘ్నముగ స్వచ్ఛందముగ వాని నన్నిటిని దలపై వేసికొని మనోధనశరీరముల నన్నిటిని సమర్పించి తనలక్ష్యమును స్థిరముగ నుంచుకొని సుస్థిరభావముతో దృఢపాదవిన్యాసములతోఁ దన కర్తవ్యమార్గమున నడువఁ జొచ్చెను.

దీనివలన నాతఁ డొక్కనాఁ డైనను నిరాశఁ జెందలేదు. ఒక్కముహూర్తమునైన నాతనిముఖారవిందమున విషాదచ్ఛాయ క్రమ్మలేదు. ఆయన యానందమయసౌమ్యమూర్తికి మాలిన్య మెట్లుపోకును? ఆసదానందుడును, పరమజ్ఞానియు, దైవోపమమహాపురుషుడును దేవతవలెనే సుస్థిరుడుగను నానందమయుడుగను నిర్మలుడుగను నుండెను.

గృహస్థధర్మమునందండిన బ్రహ్మజ్ఞానము పొంద వీలులేదు. ఇది యందఱకును గల నమ్మకము. రామమోహనుడు శాస్త్రప్రచారములను జూపి యిది సంపూర్ణముగ దురభిప్రాయమే

యని చాటియుండెను. గృహస్థధర్మమున లిప్తుడై యుండియు సంసారమున సంసారియైయుండియు బ్రహ్మజ్ఞానము నందఱును బొందఁగలరు. కాని మనశాస్త్రములందు వసిష్ఠుఁడు జనకుఁడు మొదలగువారి యుదాహరణములు వందలకొలదిగ నున్నను రామమోహనుఁ డది ప్రమాణములతోఁ జూపియున్నను దానిని గుఱించి యందఱకును ధృఢమగు నమ్మకము కుదుర లేదు. కావున దేవేంద్రుఁడు తన జీవితమునందుఁ బ్రమాణముగ నందఱియెదుటఁ జూపుటకై న్వయముగఁ దాను నిర్లిప్తుఁ డైనట్టి సంసారి యయ్యెను. ఈవిధముగఁ దనజీవితవృత్తాంతములను లోకులకుఁ జూపింపకున్నచో నట్టి దురభిప్రాయము నేటిదనుక దూరమయ్యెడిదో లేదో సందేహమే. దురభిప్రాయమును దేవేంద్రుఁడు దూరముచేయుఁబట్టియే నేఁడు హిందూధర్మ మింతటి యోన్నత్యముఁ బొందియున్నది. కావున దేవేంద్రుఁడు దేశమునకై నమస్త హిందూజాతికై చేసిన సేవయు, మహోపకారమును అతులములై యున్నవి.

బ్రహ్మజ్ఞానియు గృహస్థుఁడు నగు దేవేంద్రనాథుఁడు గృహమునందుండి సాధనముఁ గావించినట్లే తీర్థస్థలములందును సంసారిము నేర్పఱచుకొని సాధనముఁ జేయక వెనుకంజ వేయలేదు. శైశవమునుండియు నాతఁడు ప్రకృతిరాజ్ఞికిఁ బ్రియసేవకుఁడు. ఆమాతృప్రసాదముచే నాతఁడు ప్రప్రథమముననే బ్రహ్మజ్ఞాన మూలమంత్రరూపమగు షరముఁ బొందియుండెను. ఆమెయొడి

యందే నిలిచి సాధనభజనలఁ గావించి యామంత్రముచేతనే సిద్ధిబొందెను.

ఇప్పటి తీర్థస్థానములు దేవేంద్రునిమనస్సునం దెట్టివ్యాకులత్వమును గలిగింపలేకపోయెను, కావున నాతఁడు వానివ్రమేయమును విడిచి వైచెను. ఏస్థానములందుఁ బ్రకృతిదేవత తనజోడశకళలను, సౌందర్యప్రతిభను, విస్తరింపజేసి వికాసవంత మొనర్చునో యాస్థానము లన్నిటియందును నామె వివిధరూపములును వివిధాకారములును దాల్చి ప్రకాశించు చుండును. ఏయేస్థానములయందు శాంతమూర్తిని ధరించి ప్రకృతిదేవి నిద్రించునో యట్టి యా నకల ప్రకృతిలీలానికేతనములే దేవేంద్రుని పుణ్య తీర్థములు.

జగత్పూజ్య మగు హిమవత్పర్వతపంక్తుల నిర్జనవక్షస్థలమును, మహాన్నతశిఖరప్రదేశములును నిరంతరభైరవగర్జనము లొనర్చుచు, నున్మత్తతరంగముల నుప్పొంగుచు నల్లకల్లోలముగ నుండు సాగరవక్షస్థలమును, సతతము నృత్య మొనర్చుచుఁ గల కలారావములఁ గావించుచు దేవసంగీతముచే ముఖరితములగుచు నున్న గంగాబ్రహ్మపుత్రిల చిరతరాగాధప్రవాహములును, వీరభూమి కంతర్గతమయి సుదూరవ్యాప్తమయి గీర్ష-వర్షా-శీత-వసంతసౌందర్యములచే విభూషితమయి, నిరాటంకవాయుప్రవాహములచే శ్యామలాకారముందాల్చియున్న ప్రాంతములును— ఇట్టి ముక్తప్రకృతియొక్క నగ్నసౌందర్యరూపములగు మహాతీర్థ

క్షేత్రములందుఁ గూర్చుండియే దేవేంద్రనాథుఁడు పరబ్రహ్మ సాధనముఁ జేయుచుండువాఁడు.

ఆయన తన జీవితకాలమునం దెక్కువ కాల మిట్టి వివిధ ప్రకృతిసౌందర్య విభూషితములును శాంతిపూర్ణములు నగు స్థానములందుఁ గూర్చుండియే దేవేంద్రనాథుఁడు యోగసాధనముఁ గావించెను. ఆయన ఆకంతనిమగ్నసంసారియై తనసువిశాల మగు జమిందారీయదలి లక్షలకొలది ప్రజలను, వేలకొలది యాశ్రితజనులను, దనకుటుంబమును, బరివారము నందఱను సర్వదా సమానముగఁ గనిపట్టి సుఖపెట్టఁ గలిగెను. ఆయనకుఁ దనజీవితమునందు ఏకమాత్రమై ప్రధానమైన వృత్తము బ్రాహ్మ ధర్మప్రచారమై యుండెను. సకల స్థానములందును, సకల సమయములయందును, సకలావస్థలయందు నాతఁడు ప్రాచీనకాలము నాటి యార్యఋషీశ్వరులవలె సుపూర్ణ మగుశుద్ధ సరళ నిర్మల భావములతోనుండి యాపామర సాధారణప్రజల కందఱికి నమృతమువలె ధర్మముయొక్క మధురాస్వాదనమును విమలశాంతిని ప్రసాదించి యుండిరి. అప్పటినుండియు దేశమునఁ జిన్నపెద్దలందఱు నాతని యాయపూర్వజీవితమును, ఈయపూర్వదృష్టాంతమును, ఈయపూర్వ శక్తినిఁ జూచి దేవేంద్రనాథుని “మహర్షి” యని గౌరవింప నారంభించిరి. దేశమునం దెల్లరచే నేకగ్రీవముగా గౌరవింపఁబడి శ్రీధ్వాభక్తులచేఁ బూజింపఁబడి నమర్థింపఁబడిన యాయన మహర్షి గౌరవపట్టము మఱి యితరు లెవ్వరికిని

నేటివఱకు లభించు భాగ్యము సంభవింప లేదు. నాటికిని నేటికి
నది యాతని కొక్కనికే లభించినది. శోభించినది.

ఏకాదశప్రకరణము

కాంతినికేతనము

ధర్మమార్గమున నేమానవుఁడును గురువై దేవేంద్రనాథునికెన్నఁ
డును మార్గమును జూపియుండలేదు. ప్రకృతియే యాతనికి
బ్రహ్మగురువు. శైశవమునఁ దదేకదృష్టితో రాత్రులం దాకాశ
మున దృష్టి నిలిపి యుండుటచే నాతనికి లభించిన బ్రహ్మజ్ఞానాం
కుర మాతఁడు తన జీవిత మంతయుఁ బ్రకృతియొక్క కోడ
మున భిన్నభిన్ననమయముల వివిధావస్థల సౌందర్యవారాశి
యందు నిమగ్నుడై నిలిచి యావిషయముయొక్క ధ్యానధార
ణముఁ జేయుటచేత బృహత్తరమగు వృక్షమై పరిణమించినది.
కావుననే దేవేంద్రనాథుఁడు నిర్జనప్రకృతియొక్క మనోహర
క్రోడమునఁ గూర్చుండి యారాధనఁ జేయ నభిలషించువాఁడు.
ఎప్పుడేమాత్ర మవకాశము దొరకినను బరుగిడి బయటికి వచ్చి
యేదోయొక ప్రకృతిక్రోడమునఁ గూర్చుండి ధ్యాననిమగ్నుఁ
డగుచుండెనువాఁడు. గాఢసంసారి యయ్యు దేవేంద్రనాథుఁడు
మహాత్మాగి, ఉదాసీనుఁడు, నిర్జనతాప్రియుఁడు. ఆయన బాల్య

మందేమి యావనమందేమి ప్రాథవయస్సునందేమి వార్థక్యమందేమి జీవితమునందన్నియనస్థలందును సకలనమయములందును గాఢతరముగ సంసారబంధములచేఁ జట్టఁబడియుండియు మిక్కిలి నిర్లిప్త భావమున నుండువాఁడు. కావున నతని ధ్యానధారణములు నాతని సంసారయాత్ర యేదియు నాతనికిఁ గఠినముగఁ దోఁచెడిది గాదు. సామాన్యగృహస్థులకుఁ గూడ నీసంసారమును విడిచి జీవితకాలమునందెచ్చటికేని కొంతకాలము పోయి యొక్కింత విశ్రమింతమన్న నవకాశ ముండిదు. కావున నందులకై యందఱును విచారించుచునే యుందురు. కాని దేవేంద్రనాథుఁడు విశాల మగు జమీందారీభారమును దలపై వేసికొనియు సంఘసంస్కారధర్మప్రచారకార్యములయందు నిరంతరమును మునిగి యుండియు దేశముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయు మంగళముకొఱకై యున్నతికొఱకై యెల్లప్పుడు నేదో యొకకార్యమునందు నిమగ్నుడై యుండియు సకలనమయములందు నేకాంతమున కేగి పరమాత్మను ధ్యానముసేయ నెంతయు నవకాశముఁ బొందెడివాఁడు. దీనికిఁ గారణ మాతని సంపూర్ణ నిష్కామనిర్లిప్త భావము గాక మఱిొండు గాదు. ఈవిధమున దినదినమును బ్రాహ్మధర్మము దేశమున విపులముగా వ్యాపించుట కారంభించెను. ప్రతిబ్రాహ్మమశస్థుఁడును భిన్నభిన్నస్థానములలో బ్రాహ్మసమాజములను స్థాపించి యాకార్యములందుఁ బ్రవర్తింపఁదొడఁగిరి. అప్పటికి దేవేంద్రుఁ డొక్కించుక యూరటఁ జెందెను. నిరంతర

కార్యనిమగ్నతనుండి బయటపడి యొక్కంత నడుము కొత్తు
కొనుట కవకాశ మిప్పుడు దొరకినది.

యువక బ్రాహ్మపు లందఱు సున్నతవిద్యావంతులును బుద్ధి
మంతులును ధర్మనిష్ఠాపరులును త్యాగశీలురు నై యుండి రని
యాతఁడు గ్రహించెను. వారిలోఁ దనకుఁ బ్రియతమశిష్యుఁ
డగు కేశవచంద్రుఁడు సకల సద్గుణముల నెల్లరకంబు శ్రేష్ఠుఁడు.
అతఁడు ధర్మనిష్ఠాపరుఁడు; స్వతంత్రచేతస్కుఁడు; మనోహరకంఠ
స్వరము కలవాఁడు; పండితవరేణ్యుఁడు; నిరంతర పరిశ్రమశీలుఁడు;
మహావక్త. ఈసులక్షణము లన్నిటిని గాంచి దేవేంద్రనాథుఁడు
కేశవచంద్రునేను నాదిబ్రాహ్మసమాజమున కాచార్యునిగ నియ
మించి తాను విశ్రాంతినిబొంది తనయంత్యజీవితమున వానప్రస్థము
నవలంబింప నిచ్చగించెను.

ఈదేశమునఁ బ్రాచీను లగునార్యఋషిపుంగవులు, మానవుఁ
డు ప్రథమమునుండియుఁ దుదినఱు నే యే యాశ్రమములయం
దుండి యెట్టికర్తవ్యములఁ బాలింపవలయునని యాదేశించియుండి
రోదేవేంద్రనాథుఁడువారియాదేశానుసారముగానాయాశ్రమ
ధర్మముల నన్నిటిని గ్రమవ్రకారము పాలించినాఁడు. ఇంక నిపు
డాయనజీవితమునం దొకటియే నిలిచియున్నది. వానప్రస్థధర్మ
మవలంబించి యంత్యజీవితము నాయాశ్రమము నందే గడువవలసి
యున్నది.

జ్ఞ కోరిక చేతనేయాయాన తనస్థానమున నాదిబ్రహ్మసమాజము

యొక్క యాచార్యపదవియందు యోగ్యుడగు కేశవచంద్రుని నియమించి తాను విశ్రాంతి నొందెను. అనంతరము వీరభూమి యందలి బోల్పురమునం దొకనిర్జన మైనట్టియు, సువిశాల మైనట్టియు నొకపర్వతప్రాయప్రదేశమును గొని తన యంత్యజీవితమున ధర్మాచరణమునకై యచ్చట నొకయాశ్రమమును నెలకొల్పు నుద్యుక్తుడై యథాసమయమున దానిని బ్రతిష్ఠించెను. అచ్చటికిఁ బోయి మహర్షి దేవేంద్రనాథుఁడు వానప్రస్థము నవలంబించినంసార సంబంధము లన్నిటిని విడనాడి యహోరాత్రము లేకాంతమతియై బ్రహ్మరాధనయందు నిమగ్నుడై యుండెను.

దేవేంద్రనాథుఁ డీవృద్ధవయస్సునందు వానప్రస్థధర్మ మవలంబించి యనుష్ఠానముచేయుట కేర్పాటు చేసికొన్న స్థానముపేరే “ శాంతినికేతనాశ్రమము ,, లేక “ శాంతినికేతనము. ,,

దేవేంద్రనాథుని బ్రాహ్మమతస్థులందఱును గురుతుల్యునిగను ధర్మపితగను భావించి యట్టి భక్తిశ్రద్ధాసన్మానము లతనియెడఁ జూపుచుండెడివారు. సదా యతని కనుమతులై యుండువారు. అనంతరము క్రమముగా బ్రాహ్మధర్మము వ్యాప్తమయ్యెను. అందఱు నాదిబ్రాహ్మసమాజముతో నేకాభిప్రాయముగలవారై యుండకపోయినను వివిధస్థానముల భిన్నభిన్నసమాజములు స్థాపింపఁబడినను నందఱకును దేవేంద్రుఁడే ప్రధాననాయకుఁడును నాచార్యుఁడునై యుండెడువాఁడు. వారందఱును అమృతపూర్ణములగు దేవేంద్రుని యవదేశముల నెల్లపుడును స్మరించుకొని

పరస్పరము నెట్టి యన్యభావములు గాని యీర్ష్యాద్వేష భావములుగాని లేక ఏకాభిప్రాయము గలవారై యుండెడి వారు మున్ముదిట్టి భేదాభిప్రాయములు లేకుండునట్లు నందఱి నొకచో సమావేశపరచుటకు దేవేంద్రనాథుఁ డొక వాత్సరిక “బ్రాహ్మనమ్మేళన” మనెడు సభ నేర్పాటు చేసెను.

1874వ సంవత్సరము నవంబరునెలలో నాతని ప్రయత్నముచే “సమదర్శి” యను నొక మాసపత్రిక ప్రచురింపఁబడెను. దే వేంద్రనాథుని నిజగ్రహముందే మహావైభవమున నాసంవత్సరము ప్రథమ బ్రాహ్మసమావేశము జరుపఁబడెను.

సర్వసద్గుణములకు నొకరుఁడుగానిచో నెవ్వఁడు నేజాతివారికి నుపదేశికుఁడుగాని, యాచార్యుఁడుగాని, నాయకుఁడుగాని కాఁ జాలఁడు. మహర్షి దేవేంద్రనాథుఁడు సర్వగుణాధారస్వరూపియై జన్మించియుండెను. ఆయనవలె సర్వవిషయముల నాదర్శచరిత్ర గల మహాపురుషుఁడు లోకములోఁ గాన్పించు టరుదు. మిశ్రుల నాదరించి దగ్గరఁజేర్చుకొనునట్లే శత్రువును, అనిష్టకారుని, హంసకుని, తన్ను నదానిందించువానినిగూడ నాతఁ డత్యాదరముతోఁ బ్రేమించి కౌగిలించుకొని ఆయన జీవితమునఁ బ్రపంచమున కొకమహాదర్శమును స్థాపించి గతించియున్నాఁడు ఆయన కీ డగు వా రెవ్వరును లేరు. ఇక నాతని దానవిషయము. సకల ధర్మశాస్త్రములయందును దాన ధర్మము లుత్తమకర్తవ్యము లని యుల్లేఖింపఁబడినవి. యట్టి యుత్తమ దానధర్మపాలనమున

మహర్షి దేవేంద్రనాథుని ప్రకృతదానవీరుడన్నను సతిశయోక్తి గాదు. ఆయన దానము యథార్థముగ స్వార్థరహితమైనది. హృదయపూర్వకమైనది వాస్తవముగ నాయన కుడిచేయి చేయు దానము నెడమచేయియైన నెఱుంగదు. ఆయన దానములను బడసి యీలోకమునందెండఱు ధన్యులైరో యాసంఖ్యను వివరింప నెవరితరము ?

బ్రాహ్మధర్మ నియమానుసారముగ దేవేంద్రనాథుడు తన దని యీలోకమునందెద్దానిని నిలిపియుండలేదు. ఆయన కన్న దంతయు భగవానుల చరణముల కర్పించి తాను భృత్యుని వలె జీవితము గడపియుండెను. ఇదిగాక బ్రాహ్మధర్మప్రచారమునకై సర్వదా నల్గునైపులఁ దనహస్తములనుండి ధనమును ప్రవహింపఁజేసెను. ఎన్ని వేలమంది యాపన్నవృత్తులకు నొక్కసారి వేలకొలదిగా దానమిచ్చి వారియాపత్తులను దొలఁగించెనో వివరింపఁజాలము. దేశక్షేమమునకై ఏకార్య మెప్పు డెచట ననుష్ఠింపఁబడుచుండినను అచట దేవేంద్రుడు తన నిరంతర శారీరక పరిశ్రమమే గాక యజస్రమును సహస్రములకొలది రూప్యములను వెదచల్లుచుండువాఁడు. ఎప్పు డేదేశమున దుర్భిక్షముగాని, మారీభయముగాని, జలస్థావనములుగాని సంభవించిన అప్పు డాదేశీయులకై దేవేంద్రుఁ డెంతెంతధన మిచ్చెడివాఁడో యెవరు వర్ణింపఁగలరు. సుదూరవిదేశములందుఁగూడ మానవ కళ్యాణార్థమై యాతఁ డెన్నెన్ని నిపులదానములను గావించెనో యవి లెక్కకు మిక్కుటములు.

ఈ పుణ్యమయ భారతభూమి యాదికాలముననే సకల పవిత్రార్థ ఋషీశ్వరులచే ధన్యమై, పూజనీయమై, శ్రేష్ఠమై యున్నదో, జగద్విఖ్యాతపుణ్యతపోవనములు శాంతికిని జ్ఞానమునకును నాశ్రయములైన విశుద్ధాశ్రమములుండుటచే స్వర్గముతోఁ దుల్యమైయున్నదో మరల నీభారతభూమి నట్టి పుణ్యభూమిగ మార్చివేయుటకై దేవేంద్రుడు సకల ప్రియత్నములును గావించెను.

ఆ యుద్దేశముతోడనే ప్రకృతియొక్క నిర్జనము సుందరమునగు నొక శాంతిమయ కోడమున నాతఁడు శాంతినికేతనమును స్థాపించెను. ఈయాశ్రమ మా యార్ధ్యఋషీశ్వరుల పుణ్యతపోవనమువలెఁ బవిత్రమైయున్నది. ఇచ్చట నిర్జనోపాసనకుఁ దగిన స్థానమున్నది. నిత్యనైమిత్తికపూజకు మందిరమున్నది. తపశ్చరణకు జ్ఞానోపార్జనకు వేదికయున్నది. సర్వశాస్త్రవిద్యాభ్యాసమునకై తగువిద్యాలయమున్నది. విద్యార్థిభవనము లున్నవి. సంసారమును ద్యజించిన త్యాగికి బ్రహ్మచర్య సాధనమున కది మహావీథమైయున్నది. మఱియునది గృహస్థ తపస్వి కుపయుక్తమగు పుణ్యమయ పవిత్ర సంసారక్షేత్రమై యున్నది.

ఈవిధముగ నీయుగమందు మహర్షి దేవేంద్రనాథుఁడు ధనికుని గృహమందు జన్మించియు నేయసాధారణ మహాకార్యములను నెఱవేర్చి వెల్లెనో వానినన్నిటిని స్మరించికొనిన ప్రాచీనకాలపు మహర్షుల విషయమే స్ఫురించుచుండును. దేశమునం దిట్టి

దేవేంద్రులు జన్మించియుండిన యెడల యీ భారతభూమి వుణ్య
గౌరవమయశాంతిభూమిగాఁ బరిణమించుటకు నందేహ మే
మున్నది?

దేవేంద్రనాథుని వంశస్థు లందఱును దండికిఁ దగినపుత్తులు.
ఆయన జ్యేష్ఠపుత్తుఁడగు ద్విజేంద్రనాథుఁడు తండియొక్క ధర్మ
ప్రవణతను బొందెను. కనిష్ఠుఁడగు రవేంద్రుఁడు నరస్వతికి వర
పుత్తుఁడై యాసియా కవిసార్వభౌముఁడై మహాగౌరవభూషితుఁ
డై దేశదేశాంతరముల పూజార్ఘ్యము లందుచు మనదేశమును
ధన్యము చేయుచున్నాఁడు. ధన్యుఁడు మహర్షిదేవేంద్రుఁడు!

